

# De ziekte van Anna Printemps

Hugo Pos

## bron

Hugo Pos, *De ziekte van Anna Printemps*. In de Knipscheer, Haarlem 1987

Zie voor verantwoording: [https://www.dbnl.org/tekst/pos\\_002ziek01\\_01/colofon.php](https://www.dbnl.org/tekst/pos_002ziek01_01/colofon.php)

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de [gebruiksvoorwaarden](#).

Veel trammelant en had niet in de gaten  
dat ieder pogen faalt om af te maken  
wat al een einde vond. O, 65 plus,  
bij elke halte is een schim mijn baken.

## **Twee zusters**

Toen mijn vader eenmaal had besloten dat het een gymnasium moest worden, gaf de directeur van de Hendrikschool hem het advies om mij voor de tweede klas van het gymnasium klaar te stomen. De aansluiting van de zesde MULO in Paramaribo met de tweede klas gym in Alkmaar bracht geen onoverkomelijke moeilijkheden met zich mee. Het voornaamste hiaat zat hem in het Latijn. Om die lacune met de nodige bijlessen te overbruggen, werd de hulp van meneer Heesterman ingeroepen.

Er waren eigenlijk drie gegadigden, die voor het geven van deze lessen in aanmerking kwamen: de secretaris van de bisschop, pater Vogelaar, dominee Hoekema en meneer Heesterman. De keuze was snel gemaakt. Mijn vader achtte pater Vogelaar, die zich met canoniek recht bezighield en, naar men zei, geregeld vanuit Rome werd geconsulteerd, te verheven voor zijn dertienjarige zoon. Waarom hij dominee Hoekema niet goed genoeg vond weet ik niet, zijn preken in de Lutherse kerk werden ook door niet-Lutheranen geprezen en zijn huwelijk met een Surinaamse had hem bijna tot een der onzen gemaakt. Meneer Heesterman bleef dus over, een wat oudere man, die zijn sporen op dit gebied had verdiend door het geven van Latijnse les aan de enkelingen die zich op het praktijsexamen voorbereidden.

‘Dag meneer Heesterman.’ Vier maanden lang heb ik iedere werkdag om half acht 's morgens bij meneer Heesterman op de stoep gestaan, meer alert voor de ongewone omgeving dan voor de geslachtsregels der substantiva van de derde declinatie.

‘Salve discipule.’

‘Dag mevrouw,’ zei ik vervolgens tot de twee vrouwen, die zich stevast in de buurt van meneer Heesterman ophielden. Deze begroeting over en weer - elke dag woordelijk hetzelfde - zou zich vier maanden lang herhalen. Wie van de vrouwen

- het waren twee zusters - mevrouw Heesterman was, wist ik niet en in die vier maanden ben ik dat ook niet te weten gekomen. Ik moet natuurlijk als jongen van dertien jaar wel een zeker idee hebben gehad dat mevrouw Heesterman een andere plaats in het huis en de slaapkamer innam dan haar zuster, maar meer dan een vaag idee was het beslist niet.

De wijze waarop meneer Heesterman met de beide vrouwen omging gaf mij geen aanleiding om te veronderstellen dat hij tot de een in een andere relatie stond dan tot de andere. Ik had alle gelegenheid om ze samen te zien, want de vrouwen bleven tijdens de les in de kamer, ieder op een schommelstoel, ter weerszijden van de tafel waaraan ik les kreeg. Soms lieten ze ons door een binnensmonds gepruttel blijken dat ze bepaalde woorden en zinnestjes herkenden van vroeger. Dan stopten ze even met wat ze aan het doen waren, verstelwerk, pinda's doppen, wortels schrapen, en keken elkaar en meneer Heesterman vergenoegd aan. Hun constante aanwezigheid, die mij de eerste dagen benauwde, accepteerde ik al gauw als het normale patroon. Ik zou het op den duur zelfs - maar dat heeft zich nooit voorgedaan - als een gemis hebben aanvoeld, als een van hen bij de les zou hebben ontbroken.

Prompt om acht uur begon de les en prompt om negen uur, als de zon al wat feller begon te schijnen, stonden ze op, gingen de kamer uit en kwamen even later terug met tamarindestroop en gommakoekjes. Het is eens gebeurd, dat Brutus tegen de tafel opsprong en een glas tamarindestroop omgooide. De vrouwen gaven hem ieder een lichte tik op zijn kop en zeiden 'foei, Brutus, foei', alvorens de plens op te dweilen. Meneer Heesterman daarentegen aaide de hond, klopte hem op zijn rug en zei: 'Bene, Brutu, bene', hetgeen, zoveel Latijn had ik intussen al opgestoken, goed zo, Brutus, goed zo betekende. Hij moet de verbazing over deze tegen-

strijdige handelwijze van mijn gezicht hebben afgelezen, want hij vond het nodig om tegen mij te zeggen: 'Ieder dier moet zo af en toe zijn eigen natuur kunnen volgen.'

Jong als ik was begreep ik dat zo'n uitspraak een zeldzame uitschieter van hem was. Want hij was anders uiterst karig met alles wat in de verste verte maar op een zedenles leek. Hij scheen dat zelf ook zo aan te voelen, want hij voegde eraan toe: 'Als je later rechten gaat studeren, en dat zit er volgens jouw vader dik in, dan zal je dat ook wel doorkrijgen.'

Ik geloof dat ik hem onrecht doe door deze uitspraak als het enige brok levensbeschouwelijke wijsheid dat ik van hem heb meegekregen te citeren, maar, eerlijk is eerlijk, veel meer liet hij zich op dit gebied niet ontvallen.

Hoewel ik me tijdens de vier maanden dat ik daar dagelijks over de vloer kwam, steeds meer kind aan huis ging voelen, ben ik nooit achter de voornaam van meneer Heesterman gekomen. De vrouwen noemden hem A., en het is dus aannemelijk dat hij een voornaam had die met een A. begon. Alexander bedacht ik. Vale Alexander, het zou vast en zeker als muziek in zijn oren hebben geklonken, maar ik was niet vrijmoedig genoeg om het te proberen.

Meneer Heesterman was zo aan de aanwezigheid van de twee vrouwen om hem heen gewend geraakt, dat hij niet meer de moeite nam om aan te geven tot wie van de twee hij het woord richtte. Deze ongenueanceerde manier van spreken maakte het overbodig om de vrouwen ieder afzonderlijk bij de voornaam te noemen. Wat hij zei was voor beiden gezamenlijk bedoeld en de reacties van de vrouwen waren daarop afgestemd. Ik had de indruk dat de zusters ook gewoon waren om via A. met elkaar te communiceren, ik heb ze elkaar tenminste maar een enkele keer rechtstreeks horen aanspreken.

Zo kwam ik te weten dat de een Blanche heette, de ander Emilie.

Goed, ze mochten dan ieder een eigen naam hebben, voor mij maakte dat niets uit, ze waren verwisselbaar, ze schoven in elkaar.

De leeftijd van meneer Heesterman schatte ik op ongeveer zestig jaar, maar gelet op het feit dat kinderen oudere mensen vaak voor veel ouder aanzien dan ze in werkelijkheid zijn, moet dat met de nodige omzichtigheid worden opgevat. De vrouwen waren beduidend jonger, in de veertig dacht ik, en het was moeilijk uit te maken wie de oudste van de twee was, zo zeer leken ze qua uiterlijk en in gedrag op elkaar.

Het huis had iets stoffigs, niet omdat het vuil of verslonst was, maar meer omdat het leek of de tijd er was blijven stilstaan. Ik had onze buurman, meneer del Prado, wel eens horen zeggen dat sedert de afschaffing van de slavernij de tijd in Suriname stilstond, maar daar bedoelde hij, volgens mijn vader, mee dat er geen schot, geen vooruitgang in zat. Bij meneer Heesterman aan huis bekroop je een heel ander idee van tijd. Bij hem kreeg je juist de indruk dat er te veel schot in de tijd zat, dat hij het veel plezieriger zou hebben gevonden als de tijd op een gunstig moment, bij voorbeeld vijftig jaar voor Christus, was blijven stilstaan. Dat de inrichting van het huis ouderwets was, ouderwetser dan die van mijn grootvader, verbaasde mij niet. Wat mij wel verbaasde was dat het herkenbaar ouderwets was, Surinaams ouderwets, en in het geheel niet verwees naar een ver voorbije tijd. De mahoniehouten tafel met het marmeren blad, de gepolitoerde schommelstoelen, de voetenbankjes, de canapé, de handgekleurde familieportretten in de ronde, zwartgelakte lijsten, de etagère vol schaapachtige poedels, het fonteintje met een loszittend koperen kraantje, het had allemaal niets te maken met de wereld die meneer

Heesterman voor zichzelf had afgebakend.

Toch betekende dit alles niet dat hij geen belangstelling had voor de perikelen van anderen. Hij kon aandachtig luisteren als ik tijdens de snoeppauze begon te praten over mijn toekomstplannen, al zal hij wel hebben doorgehad dat mijn gedachten daaromtrent niet veel verder reikten dan de bootreis Paramaribo-Amsterdam. Ik had het dan over alpha of bèta, Leiden of Delft. 'Athene of Sparta,' verbeterde meneer Heesterman. De vrouwen lieten het maken van die ver verwijderde keuze aan ons over en beperkten hun commentaar tot meer nabije toekomstverwachtingen. 'De kou zal je niet meevallen.' Om dat te demonstreren begonnen ze over hun hele lichaam te bibberen. Het was voor het eerst dat ik aandacht schonk aan hun lichaam.

In Alkmaar schreef ik een brief aan meneer Heesterman.

Beste meneer Heesterman,

Ik zit nu al zes maanden in de tweede klas van het gymnasium. Ik had U al eerder willen schrijven, maar daar is door al het huiswerk niets van gekomen. De rector is een heel aardige man, die aan de Eeuwigelaan in Bergen woont en elke dag van zijn huis naar school fietst. Hij is socialist en houdt op zondagochtend in een zaal van de Harmonie lezingen voor arbeiders. Ik mag met hem meegaan, omdat ik later, als ik van school ben, hoofdarbeider word. De rector had het de laatste keer over Gandhi en het lijdzaam verzet. Alle arbeiders en hun vrouwen waren onder de indruk. Ik vroeg hem, toen we na afloop terugfietsten, of hij veel boeken over Gandhi had gelezen. Hij zei van niet, hij had er maar eentje gelezen. Hoe gaat het met U, met Brutus en met Uw gezin? Met mij gaat het goed.



Hartelijke groeten, Hugo.

Knap gedaan, die laatste regel, vond ik van mijzelf. Door 'met Uw gezin' te schrijven liet ik niet doorschemeren dat ik niet eens wist wie zijn vrouw was, ja, of de oude baas wel getrouwd was.

Meneer Heesterman schreef me terug dat hij mijn brief had ontvangen, dat zijn vrouw en de zuster van zijn vrouw het goed maakten, evenals Brutus. 'De rector lijkt mij een onnozele hals,' schreef hij, 'hij had er beter aan gedaan om het boek over Gandhi ongelezen te laten. Lijdelijk verzet is niet anders dan een vorm van leven, door te leven verzet de mens zich tegen de dood.'

We hebben elkaar daarna nog een enkele brief geschreven, maar al spoedig hield de correspondentie op. Meneer Heesterman vervaagde tot een oude, ietwat zonderlinge man met twee zedig geklede vrouwen, een vervallen, op instorten staand huis op een niet goed onderhouden erf met een privaat achterop, waar je, als het regende, met een paraplu naar toe moest gaan.

Na de oorlog kom ik terug in Suriname. Ik ben intussen afgestudeerd, ben meester in de rechten, heb een korte tijd op een advocatenkantoor in Den Haag gewerkt en wordt benoemd tot substituut-officier van justitie. Mijn nieuwe baan en mijn hernieuwde kennismaking met het land nemen me geheel in beslag. Wat voor de een op een armetierige kolonie lijkt, is voor de ander een land met een weelde aan kleur en achtergronden. Achter iedere volksgroep, en er zijn er nogal wat, gaat een verhaal, een hele historie schuil. Suriname is nog niet voltooid, het is nog in statu nascendi, wie er intensief leeft en werkt kent het heerlijke gevoel van mee te doen aan de schepping.

Als officier van justitie heb ik mijn handen vol, de nostalgie van *Zuid-Zuid-West* is mij vreemd.

Meneer Heesterman en de beide vrouwen wonen niet meer aan de Malebatrumstraat, maar ergens afgelegen in het district Saramacca vlak aan de rivier. Het huis is er niet meer, op het terrein waar het eens was staat nu het partijkantoor van de Nationale Partij Suriname. Ik kan niet zeggen dat de verslagen van de roerige bijeenkomsten in het partijgebouw, die ik ambtshalve onder ogen krijg, me terug doen denken aan de tijd, toen ik van meneer Heesterman les kreeg. Ik deel geen herinneringen aan hem met anderen, er zijn geen klasgenoten, er doen geen anekdotes over hem de ronde. De enkele keer dat ik nog eens aan hem denk, stel ik me voor dat hij samen met de twee vrouwen op de veranda van een vervallen huis aan de rivier zit, half blind, een hond aan zijn voeten, nog altijd levend in een tijd, die de zijne niet is.

In het rapport van de politiecommandant van het district Saramacca lees ik dat Anton Heesterman, oud 81 jaar, zonder beroep, is aangehouden wegens poging tot moord op zijn vrouw.

Zijn vrouw. Ineens herrijst het afgebroken huis aan de Malebatrumstraat weer voor mijn ogen. Met mijn schooltas onder de arm laat ik de koperen klopper een paar maal tegen de deur vallen om mijn komst aan te kondigen. De deur is niet gesloten, ik duw haar open en loop door de zitkamer naar achteren. Daar op de galerij, aan de achterkant van het huis met zicht op het erf, zitten meneer Heesterman en de twee vrouwen. Ik geef hem een hand.

‘Ga maar zitten, jongen, we hebben niet veel tijd te verliezen, de zon is al uren op. Odi profanum vulgus et arceo, kun je dat al vertalen?’

‘Nog niet, meneer Heesterman.’

‘Ik mijd het profane volk en houd het verre. Horatius jongen, een eenling onder de Romeinen.’ Hij geeft mij een college over zijn favoriete dichter, zonder er acht op te slaan dat deze eerst in de vijfde klas aan de orde komt.

Vier maanden gaan snel voorbij. Toen ik, een week voordat ik naar Holland vertrok, afscheid kwam nemen, heb ik van elk van de vrouwen een zoen op mijn voorhoofd gekregen. ‘Pas goed op jezelf,’ zeiden ze. Meneer Heesterman onthield zich van raadgevingen. Hij plaatste zijn hand op mijn hoofd, net als op de afbeelding van Izaak die Jacob zegent, maar liet het daarbij.

En nu, na meer dan vijftientig jaar, staat hij ineens weer voor mij. Niet in levenden lijve. Ik ben niet belast met het verhoor, deze pijnlijke confrontatie wordt me bespaard, ik hoef alleen maar de dagvaarding, de tenlastelegging te maken. De zitting vindt plaats in het district waar de verdachte, de oude heer Heesterman, woont. Collega Tjoe Ny, een jongere substituut, zal, omdat het in zijn ressort valt, als openbare aanklager op de zitting optreden. Ik leg aan Anton Heesterman ten laste:

dat hij op of omstreeks 15 oktober 1951 te Carl François, althans in het district Saramacca, met voorbedachte rade, te weten na in kalm beraad en rustig overleg het besluit genomen te hebben zijn echtgenote Blanche Heesterman opzettelijk van het leven te beroven, ter uitvoering van dat voornemen en dat misdrijf een hoeveelheid vergif in een door hem bereide drank, tamarindestroop, heeft gemengd en deze drank vermengd met gif aan zijn echtgenote voornoemd ter hand gesteld door het glas, bevattende evengenoemde drank vermengd met gif, op de eettafel voor haar ter gelegenheid van het avondmaal klaar te zetten, zijnde zijn - verdachtes - voornemen en voormeld misdrijf niet voltooid alleen ten gevolge van de van zijn

wil onafhankelijke omstandigheid dat, voordat zijn echtgenote tot drinken overging, een hond genaamd Brutus tegen vorenbedoelde tafel is gesprongen, tengevolge waarvan voormeld glas met giftige inhoud kwam te vallen.

Uit de stukken die mij op het parket hebben bereikt kan ik niet opmaken wat hem tot zijn daad heeft gebracht. Het proces-verbaal van de politie was binnen een paar dagen afgesloten. In het kort kwam het hierop neer: Brutus - Brutus II, Brutus III? - was tegen de tafel opgesprongen, het glas met tamarindestroop was op de grond gekieperd, de hond had wat van de plas naar binnen gelebberd en was toen binnen enkele minuten stuiptrekkend doodgegaan. Heesterman had volmondig bekend dat hij het plan had opgevat om zich van zijn vrouw te ontdoen. Hij had zich daartoe tot twee Indianen, die hij niet van naam kende en die hij ook niet kon of wilde aanwijzen, gewend met het verzoek om hem het dodelijke gif te bezorgen, waarvan hij wist dat het snelwerkend was en in de wetenschap nog niet algemeen bekend. Hij heeft toegegeven dat hij naar een geschikt moment had gezocht om het zijn vrouw ongemerkt te kunnen toedienen en dat het tijdstip van de avondboterham hem het meest geëigend voorkwam. Hij was van mening dat alles volgens plan zou zijn verlopen als niet zijn hond onrustig was geworden en tegen de tafel was opgesprongen.

Alle elementen van het strafbare feit zijn aanwezig. Juridisch is het een peuleschil. Hier kan geen sprake zijn van een ondeugdelijk middel, het stereotype verweer, waar advocaten, als ze niets meer weten te verzinnen, meestal mee komen aandragen. De dood van de hond en het sectie-rapport van de patholoog-anatoom, die sporen van het vergif, curare, in de darmen van de hond heeft aangetroffen, sluiten alle twijfel dienaangaande uit.

Maar wat heeft Heesterman bezielde om tot deze gruwelijke daad over te gaan? Het is hem bij het verhoor ettelijke malen gevraagd, het motief, de drijfveer voor zijn daad, maar hij heeft hierop geen antwoord willen geven. Zijn vrouw en de zuster van zijn vrouw zeiden dat ze geen flauw benul hadden. Er had zich niets abnormaals voorgedaan sedert ze jaren geleden de stad hadden verlaten en in Carl François waren komen wonen. Ze waren een stuk ouder geworden, ja, dat wel. A. was vaak wat afwezig, maar met Gods hulp waren ze voor zware ziekten en andere rampspoed gespaard gebleven. Spanningen waren er niet. Zij waren zich tenminste daarvan niet bewust. Het leven vergleed rustig, de ene dag verschilde niet veel van de andere. Geldzorgen - ach, ze hadden niet veel nodig - waren er niet. Het is waar dat A. vroeger eerst met Blanche verloofd was geweest en toen, omdat Emilie zwanger werd, met Emilie was getrouwd, maar dat is een oude geschiedenis die in het vergeetboek was geraakt. Het kind heeft maar een paar dagen geleefd, Blanche is in het huis blijven wonen, ze hebben het met z'n drieën altijd heel goed samen kunnen vinden.

Achter het vraagteken van het motief rijzen er voor mij nog vele andere op. Hebben de vrouwen meteen verband weten te leggen tussen de dood van de hond en het misdadige voornemen van Heesterman? En hoe komt het dat zij, die altijd buiten het openbare leven hebben gestaan, ineens zo kordaat waren om de zaak bij de politie aan te geven? De hond moet tegen half acht 's avonds zijn gestorven. De volgende ochtend om zeven uur precies meldden de zusters en Heesterman zich aan het bureau van de politiecommandant. Een hele avond en een lange nacht moeten de vrouwen met de would-be moordenaar hebben doorgebracht. Welke verwijten hebben ze hem gemaakt? Welke verwijten hebben ze van hem te horen

gekregen? Kan het zijn dat Heesterman hen heeft gedwongen om hem aan te geven?

Hoe meer ik hierover nadenk, hoe plausibeler mij deze gang van zaken voorkomt. Gewend als hij was om de beslissingen voor hen te nemen kon het dit keer niet uitblijven. Hij heeft zichzelf aangegeven, en zij hebben niets anders gedaan dan hem vergezellen en beamen wat hij tegenover de politie opbiechtte. Hij moet ze hebben gezegd dat ze de vloer niet mochten opdweilen en dat ze de hond onaangeroerd moesten laten liggen.

De zaak zelf levert geen bewijsrechtelijke moeilijkheden op. Heesterman had geweigerd om zich door een advocaat te laten bijstaan. Tjoe Ny, de officier, dacht dat hij de zaak op de stukken wel af kon doen. Hem kennende zou hij wel fors uitpakken. Een eis van één jaar zou me niets verbazen. Wat de rechter ervan zou maken, kon ik me ook wel voorstellen: een man van in de tachtig, nooit eerder met justitie in aanraking geweest, altijd een beetje zonderling, weltfremd, heeft geweigerd om mee te werken aan een psychiatrisch rapport, zo iemand kun je toch niet voor jaren in de gevangenis stoppen. Dat wordt dan uit het oogpunt van de generale preventie een gevangenisstraf van een aantal maanden, waarvan een deel voorwaardelijk, om de straf naar buiten zwaarder te doen voorkomen dan ze in werkelijkheid is.

Het is anders gelopen. Heesterman is vrijgesproken en onmiddellijk uit voorarrest ontslagen. Diezelfde dag nog is hij naar zijn huis in Carl François teruggekeerd en heeft hij zijn oude leven met de zusters hervat alsof er niets aan de hand was.

Het bericht van de vrijspraak wordt telefonisch vanuit Saramacca doorgegeven aan een klerk van het parket. Omdat ik vermoed dat hier van een vergissing sprake is, reageer ik er

eerst laconiek op. Tot ik Tjoe Ny, helemaal buiten zichzelf, aan de telefoon krijg.

‘Wat een blamage. Ik stond voor schut.’

‘Zeker die eigenzinnige De Vries. Als ik jou was tekende ik zo gauw mogelijk hoger beroep aan.’

‘Niks De Vries. Jij hebt het verprutst.’

‘Ik?’

‘Ja, jij. Jij hebt in plaats van Emilie, de naam van zijn vrouw, de naam van haar zuster Blanche in de dagvaarding opgenomen. Dat is pas op de zitting ontdekt. Wat moest ik met Blanche beginnen. Die had van hem wel honderd jaar mogen worden. Ik was machteloos. Ik kon niets anders doen dan vrijspraak requireren.’

Tjoe Ny raast maar door. Ik hang op. Hoe is het in godsnaam mogelijk? Zo'n fout komt maar eens in de zoveel keer voor. Ik kan me nergens achter verschuilen. Op het proces-verbaal viel niets aan te merken, van Emilie lag er notabene een uittreksel uit de registers van de burgerlijke stand in het dossier. Het einde van mijn carrière komt in zicht.

Als de mist is opgetrokken en ik weer tot kalmte ben gekomen probeer ik me in te denken hoe Heesterman zijn vrijspraak zal hebben opgevat. Eerst de interventie van de hond - bene Brutu, bene - nou deze misslag van mij. Hij zal niet kunnen raden dat door toedoen van het jongetje, dat hij eens, jaren geleden, bijles heeft gegeven, de causale loop der dingen is gestuit. Hij zal nooit te weten komen dat ergens, opgeslagen in mijn hersenpan, de twee zusters voortdurend van plaats verwisselden, in elkaar schoven, totdat de een in niets meer verschilde van de andere, tot Emilie even zo goed Blanche kon zijn als Blanche Emilie.

De procureur-generaal, mijn hoogste baas, heeft me toestem-

ming gegeven om zes weken met verlof naar Brazilië te gaan. Hij heeft het goed met me voor, hij neemt aan dat ik overwerkt ben. Hij heeft me zelfs het adres gegeven van een keurig pension in Belem, dat door twee zusters wordt gedreven.

Met dank aan drs. R. van Amerongen, oud-rector van het Stedelijk Gymnasium te Haarlem voor de correctie van mijn Latijn en aan mr. G. Spong, advocaat te Den Haag, voor de perfecte tenlastelegging.



## Een zak vol vijgen

‘Che peccato, che peccato.’

Ik zit tegenover een oude, blinde dame die mijn hand vasthoudt, streelt zelfs. Ik laat mijn hand in de hare liggen en betreur het dat ik ze, na mijn bezoek aan het kerkhof, niet eerst heb gewassen. De vrouw blijft deze en soortgelijke woorden van droefenis herhalen en langzaam dringt het tot me door dat ik degene ben die bejammerd wordt.

Maar dat hoeft toch niet, ik ben springlevend, studeer in Leiden, heb een goede kamer en een vriendelijke hospita met vijf niet minder vriendelijke dochters en ben nu met een paar vrienden op een vakantiereis door Toscane en Umbrië. Bij een bezoek aan het graf van Franciscus van Assisi zijn we gevluht voor al het kermisgedoe eromheen en hebben ons teruggetrokken op het kleine kerkhof van het stadje. Het is er heerlijk rustig en stil; een paar vijgebomen bieden weinig schaduw, maar wel hun rijpe, vrijwel openbarstende vruchten. We vragen ons niet af voor wie die vijgen zijn bedoeld, voor de doden of soms voor de mensen die een kort ogenblik onder hen willen vertoeven.

De septemberzon is warm en heeft onze keel droog en dorstig gemaakt. Zonder noemenswaardige aandacht lees ik wat er zo al op de grafstenen gebeiteld staat. Een reeks welluidende namen, die me overigens niets zeggen, tot ik ineens op een naam stoot die iets bij me wakker roept. Belloto, het is de naam van een Italiaanse, met wie een goede vriend van mijn vader getrouwd is. Ik ken het echtpaar nog niet zo lang, ik heb ze voor het eerst ontmoet toen ze halsoverkop vanuit Leipzig in Leiden waren gearriveerd.

Dat moet in 1934 zijn geweest, kort nadat Hitler aan de macht was gekomen, toen hem de uitoefening van zijn beroep als internist onmogelijk werd gemaakt en al hun trouwe vrienden hen de rug toekeerden. Het was het prille begin van Hitlers

regeringsperiode; in Holland, evenals in de meeste Europese landen, gaf men de buitenissige rijkskanselier nog 'the benefit of the doubt'.

De dokter en zijn vrouw hebben de ontwikkelingen niet afgewacht, ze zijn naar Holland gekomen, gevlucht, op doorreis naar Amerika. De rooskleurige loopbaan is afgebroken, de onzekerheid van het bestaan laat zich gelden en zal zijn sporen nalaten, ook op hun zoon, enig kind, even oud als ik, een literair begaafde jongen, wiens essays in de maandbladen over Kafka en Melville al een zekere aandacht hebben getrokken.

Sedert hij in Holland is schrijft hij niet meer, leest hij niet meer, hij gaat nauwelijks meer uit, films, toneel en concerten trekken hem niet. Hij zit na het avondeten in zijn kamer en draait aan een kleine roulette. Naarstig schrijft hij telkens de nummers op die uitkomen. Aan het eind van de avond heeft hij bladen vol genoteerde nummers, de ene avond zijn er meer hoge nummers uitgekomen dan lage, of meer rood dan zwart, of meer even dan oneven. Hij draait aan de tol en hij noteert, het lijkt wel of de wereld voor hem is teruggebracht tot een volmaakt willekeurig gebeuren waarvan of waarin hij toch een zekere wetmatigheid ontdekken wil. Wat hij daarmee beoogt weet ik niet. Het is absoluut niet zijn bedoeling om een systeem uit de denken, waarmee hij de bank van Monte Carlo kan laten springen, hij heeft me zelfs verteld dat hij nog nooit een voet in een casino heeft gezet. Met een niet aflatende, blinde halsstarrigheid gaat hij ermee door, avond aan avond. Hij toont me de uitkomsten, gerangschikt naar dagen, weken en maanden. Ze zeggen me niets. Als rechtenstudent ken ik de definitie van hazardspel en ik weet dat roulette daaronder valt. Ik vergelijk zijn gedrevenheid met die van een alchemist, al is zijn instrumentarium beperkt tot een klein wit balletje en de tol met de cijfers van één tot

en met zesendertig, benevens een nul, die zéro wordt genoemd. Bij het tijdsein van twaalf uur, na het Wilhelmus, hult hij de tol liefderijk in een linnen zak en maakt aanstalten om naar bed te gaan.

Om hem af te leiden heb ik hem aan mijn goede vriendin Mia voorgesteld. Dat was een gewaagde onderneming, want Mia is mooi en verleidelijk en gek op buitenlanders. Nu blijkt dat Mia daarbij toch een onderscheid maakt, dat mij, omdat het zich niet eerder had voorgedaan, niet was opgevallen. Buitenlanders die vluchtelingen zijn, missen voor haar de aantrekkingskracht, die van mensen met een vreemd land achter zich uitgaat. Een vluchteling, een asielzoeker, mist dat aureool, en hetzelfde geldt voor een landgenoot die, elders vernederd en verschopt, naar het veilig gewaande vaderland terugkeert.

Misschien is het niet juist om alleen Mia de schuld te geven van dit niet-klikken, van Lex is ook niets uitgegaan dat je met enige goede wil geïnteresseerdheid zou kunnen noemen. Het experiment, dat was duidelijk, had niets opgeleverd en behoefde dus niet te worden herhaald. Mijn volgende afleidingsmanoeuvre ging eveneens de mist in. Ik bracht hem *De speler* van Dostojewski, een boek waarin de eenmaal opgewekte hartstocht voor het roulettespel in een niet te temperen bezetenheid overgaat.

‘Hoe vond je het?’ vroeg ik hem een paar dagen later.

‘Kul.’

Op deze uitspraak van een veelbelovende essayist, tegen wie ik tot nog toe had opgezien, knapte ik af.

‘Zoek het zelf dan maar uit.’

Toch bleef ik hem opzoeken, zijn ouders waren naar Amerika vertrokken en zouden hem laten overkomen, zodra ze daar vaste voet aan de grond hadden gekregen. Zijn vader moest, om zich te kunnen vestigen, eerst nog een aantal examens

afleggen, daar was het wachten op. Lex had aan de Papengracht een kamer gevonden. Met het weinige geld waarover hij beschikte had hij twee luie stoelen gekocht, één voor hem, en één voor een eventuele bezoeker. Omdat hij geen vrienden had en ook niet de geringste poging deed om die te maken, moet ik concluderen dat de andere stoel, de tweede, voor mij was bedoeld. Ik moet bekennen dat ik van de stoel steeds minder gebruik heb gemaakt. Het opzoeken van Lex liet een onbevredigend gevoel achter. Het leek wel of hij er alleen maar op wachtte dat de bezoeker - ik - zo gauw mogelijk weer zou opstappen, waarna hij zijn berekeningen met het wispelturige balletje weer zou kunnen hervatten. Zo is het gekomen dat ik er eerst na weken achter kwam dat hij doodziek in het Academisch Ziekenhuis was opgenomen. Toen ik hem opzocht lag hij aan de beademingsmachine, door een wirwar van slangen en draden gekluisterd aan voor mij angstaanjagende apparatuur. Twee donkere lokken plakten tegen zijn bleke, ik zeg met opzet niet lijkbleke, voorhoofd. Hij herkende me wel, maar toonde niet de minste blijdschap of zelfs maar verrassing dat iemand - ik - hem was komen opzoeken. Ik ben niet teruggeweest. Kort daarna is hij gestorven.

Waarom vertel ik u dit allemaal? Omdat in Assisi mijn van vijgen kleverige hand in de gerimpelde hand ligt van een blinde vrouw. Ze is een oudtante van moederszijde van Lex, maar weet niet dat hij al meer dan een jaar dood is. Zijn ouders hebben het haar blijkbaar niet laten weten of de brief is zoekgeraakt. En hier zit ik dan, een levenslustige student uit Holland, en ze weet niet beter dan dat ik haar verre neef ben.

‘Che peccato.’

Dat slaat op de toestand in Duitsland, waardoor haar nicht

met haar man het land hebben moeten verlaten. Het slaat op de toekomstverwachtingen van haar jonge neef, die door de laarzen van de bruinhemden de grond in worden getrapt. Ze weet waar ze het over heeft, ze leeft in het Italië van Mussolini, dat prat gaat op de drooglegging van de Pontijnse moerassen en het op tijd rijden van de treinen. Al kan ze met haar blinde ogen de zwarthemden niet zien, ze hoort duidelijk de overmoed in hun stemmen, het gedreun van de laarzen.

Ik vraag me af hoe dit misverstand - dat ik Lex zou zijn - bij haar is gerezen. Ik heb haar toch alleen willen zeggen dat ik een vriend van Lex was en dat ik, toen ik de naam Belloto op de begraafplaats zag, de behoefte voelde opkomen om te vragen of er iemand van die naam in Assisi woonde. De vriendelijke beheerder van de begraafplaats heeft me dit adres gegeven, is zelfs met me meegelopen en heeft mij bij de oude dame geïntroduceerd. Zo moet het misverstand zijn ontstaan, waarschijnlijk heeft de beheerder mij niet goed begrepen. Ik spreek nauwelijks een paar woorden Italiaans, met gebaren en het uitroepen van woorden als famiglia en amico heb ik hem te kennen gegeven wie ik was en wat ik zocht. Ik had de moeder van Lex eens horen zeggen dat haar familie uit Umbrië kwam en daarom trof mij die naam op de grafsteen. De ene vergissing heeft de andere in de hand gewerkt. Ik zit hier tegenover een blinde vrouw en kan haar niet duidelijk maken dat ik niet degene ben voor wie ze me houdt. Ik zal haar later, als ze mijn hand heeft losgelaten en ik alweer mijlenver van Assisi ben, schrijven dat hier van een noodlottige vergissing sprake is, dat Lex al een jaar dood is, gestorven, moederziel alleen in een onpersoonlijk ziekenhuis in Holland, zonder dat er iemand was die naar hem omkeek.

Minuten gaan langzaam voorbij. De vrouw roept de tuinman,

die in leeftijd niet voor haar onderdoet, en vraagt hem om een zak vol vijgen voor me te plukken. Als de man eindelijk met de overvolle zak verschijnt kan ik afscheid nemen. Ik kus haar hand en rep me het huis uit. Op straat loop ik de beheerder van het kerkhof tegen het lijf. 'Figghi,' zegt hij tegen me, terwijl hij op de zak wijst en met zijn neus een snuivende beweging maakt. Dat hoeft hij niet te doen, zoveel Italiaans versta ik nog wel.

Ik heb de brief, die ik me voorgenomen had te zullen schrijven, nooit geschreven. Wat, vraag ik me na zoveel jaar af, heeft me weerhouden om dat te doen? Lafheid? Ach, zo dapper hoef je niet te zijn om op een veilige afstand een brief met wat kille feiten aan een oude dame te schrijven, die zich van jou alleen het kleverige van je hand zal kunnen herinneren. Maar wat dan? Ik ben geen analfabeet, schrijven gaat me gemakkelijk af. Ik had toch de brief zo kunnen inkleden dat de pijnlijke vergissing verduidelijkt werd. En ik had er iets aan toe kunnen voegen over mijn innige vriendschap met Lex, ook al had ik hem in werkelijkheid gewoon laten stikken. Door de brief niet te schrijven, besef ik nu, heb ik een zekere aansprakelijkheid op mij geladen. Niet in de eerste plaats tegenover de oude dame, zoals ik eerst dacht, maar tegenover Lex. Ik heb de plaats ingenomen die hem alleen toekwam, ik heb me zijn naam, zijn wezen toegeëigend, terwijl ik me juist tegenover hem diep zou moeten schamen. Ik zoek nu na jaren een excuus, een rechtvaardiging voor dit gedrag.

En ineens, terwijl ik me vanochtend aan het scheren ben, gaat me een licht op. Toen ik nog in Alkmaar op het gymnasium zat heb ik in Het Gulden Vlies een uitvoering gezien van *De komedie van het geluk*. Het was nog in de grote tijd van Albert van Dalsum, hij voerde de regie en speelde zelf de

rol van de waarzegster. In het stuk komen alle gasten uit een klein pension naar haar toe om haar hun noden voor te leggen en met het verzoek om voor hen een blik in de toekomst te werpen. Zo komt de waarzegster te weten dat er een armetierige typiste is die nog nooit een minnaar had gekend, dat er een oud echtpaar is, dat al jaren geen brief meer van hun zoon uit Brazilië heeft ontvangen. De waarzegster ontpopt zich als een gefortuneerd man, die een student inhuurt om de typiste het hof te maken, die ervoor zorgt dat de postbode voortaan geregeld een brief uit Brazilië komt aanreiken. Wat doet het ertoe, was de boodschap die van de planken op mij overkwam, is er iets heerlijker dan de komedie van het geluk?

Evreinoff, een Witrus, was de schrijver, Charlotte Köhler was de typiste, Ben Rooyaards de student, Marie van Warmelo met zijn bibberige stem en Anna Sablairoles vormden het echtpaar. Ik ben het Toneelmuseum niet binnengelopen om dit op te zoeken, ik weet het zo zeker als tweemaal twee vier is. Ik ben, dat besef ik nu, nog een stap verder gegaan dan Evreinoff. Ik heb, besef ik nu, het scala van mogelijkheden zelfs aanzienlijk verruimd. Zonder tekst, zonder instuderen, heb ik, al improviserend, een rol in zijn komedie gespeeld. Van Lex. Van een dode. Een rol die terecht beloond is met een zak vol vijgen.



## **Interview**

‘Doodgaan vond u niet erg?’

‘Toen niet, nu wel.’

‘Hoe oud was u toen?’

‘25.’

‘En nu?’

‘67.’

‘Dat verschil tussen toen en nu, waar zit het hem in? Je zou zo zeggen... Kunt u mij dat eens uitleggen?’

‘Haarfijn.’

‘Alles wat belangrijk is laat zich in drie regels samenvatten.’

‘Ik heb nooit beweerd...’

‘Een paar regels meer mag ook.’

‘Op 10 mei vielen de Duitsers binnen. Vier dagen later capituleerden we. Ik hoorde het over de radio in Leiden op de sociëteit Minerva. Het gaf je het gevoel dat je maag werd leeggepompt.

Hol of niet, ik pakte mijn fiets en reed naar Wassenaar om mijn vriendin Gaby op te zoeken. De dokter, haar vader, trof ik aan op het terras van hun mooie huis aan de Stoeplaan. Hij had de wenken van de legerleiding opgevolgd om alle flessen drank uit de kelder kapot te slaan, voordat de moffen zich aan het zuipen zouden zetten, met alle gevolgen van dien. In de tuin vermengden de geuren van de bloeiende vlier en van de drank zich tot een parfum, dat ik sindsdien met de oorlog zal associëren. Gaby zei niet veel, de dokter, verre van sober, des te meer. Krachtige taal over de ministers en de koningin, die hem waren gesmeerd. Ik hield het daar niet uit en fietste verder, via de Wassenaarseweg, richting Scheveningen. Het was, zoals vaker gememoreerd, een prachtige, warme nacht. “On such a night.” Onderweg voegden zich twee andere fietsers bij me. Ik herinner me onze conversatie niet meer. Op de een of andere manier roken we aan elkaar dat we weg

wilden. In de haven van Scheveningen was geen Duitser te bekennen. Wat Nederlandse soldaten stapelden hun geweren op een grote hoop. Er lag een open sloep met een buitenboordmotor aan een klein marinevaartuig vastgemeerd. Wie het bedacht heeft mag God weten, maar dit was het. Een van de soldaten hielp ons aan een emmer water en een stuk zeildoek om de emmer af te dekken, een ander gooide zijn geweer en patronentas in de sloep. Het was ongeveer halfvier in de ochtend toen we de haven van Scheveningen uitroeiden. We wuifden. Het was net of de arm van de Pier heel lang terugwuifde. Ik weet zeker dat we alle drie huilden.

Kees had zijn fiets in de sloep meegenomen. Hij nam een heleboel plaats in beslag.

“Gooi dat ding in zee,” zei Rob.

“Blijf jij met je poten ervan af. Ik zal hem in Engeland nodig hebben.”

We waren ervan overtuigd dat Het Kanaal krioelde van Engelse schepen, die ons straks wel zouden oppikken. “Brittania rules the waves,” herhaalde ik tot vervelens toe.

“Wat betekent dat?” vroeg Rob. Rob was een Engelsman die geen woord Engels kende. Zijn Nederlandse moeder was jaren geleden van haar Engelse man gescheiden en Rob was door zijn moeder, die het niet breed had, in Nederland opgevoed. Hij werkte in de keuken van een groot restaurant en zag er spierwit en ongezond uit, alsof hij nooit in de buitenlucht kwam. Dit was een uitje voor hem. Hij wilde bij de RAF in dienst. Niet als kok. Als boordschutter.

Na vier dagen dobberen op zee was het eigenlijk wel bekeken. We zouden het niet halen. 's Nachts was het erbarmelijk koud en dan kropen we rillend bij elkaar op zoek naar een beetje warmte. Als de golven kwamen opzetten schepte de sloep water. Soms leek het erop dat hij zou omslaan.'

‘Als u toen was doodgegaan, was de hele vlucht toch nutteloos geweest?’

‘Ja, dat wel, maar dat speelde geen enkele rol. We hadden gedaan wat we wilden doen en als doodgaan daar nu de consequentie van was, dan moesten we dat maar op de koop toe nemen. We konden niet terug en we wilden ook niet terug. We hadden afscheid genomen toen de duinenrij bij het opkomen van de zon langzaam uit het gezicht verdween. Ik kende Rob en Kees niet en we hebben nooit intiem met elkaar gesproken. Ook over doodgaan hebben we niet gepraat. Het was bezig zich te voltrekken en er was zelfs een zekere rangorde zichtbaar. Rob, teringlijder en daarenboven onappetijtelijk zeeziek, zou het eerst gaan, dan ik, de verwende, mediocre, en dan Kees, klein, gedrongen, oersterk. Op zijn Gazelle zou hij de hemelpoort binnenrijden en ons op zijn bagagedrager meenemen.’

‘Nu wilt u blijkbaar niet meer doodgaan?’

‘Heb ik dat dan gezegd?’

‘Nou ja, u hebt gezegd dat er een hemelsbreed verschil is tussen toen en nu.’

‘Ik heb het u, ben ik bang, toch niet duidelijk kunnen maken. Ik las ergens in de krant een interview met een Japans zakenman. De man vertelde dat hij zich op zijn twintigste samen met zijn vrienden had opgegeven als kamikazepiloot om zich als een levende torpedo op de Amerikaanse invasievloot te storten. Hij had het hele voorgeschreven ritueel tot in de puntjes gevolgd, haar en nagels afgeknipt en naar zijn ouders gestuurd ter bijzetting in het huisaltaar en zelfs zijn doodshaiku al geschreven. Een groot aantal van zijn vrienden was hem reeds voorgegaan en nu wachtte hij reikhalzend op zijn beurt. De capitulatie knakte plotseling al die opgevoerde spanning af. Een journaliste vroeg hem of hij er geen spijt van had dat hij nog leefde. Nee, zei hij, hij genoot oprecht van het zaken-

leven, van het uitgaan met zakenvrienden, van zijn Honda, van de geisha's, van zijn familie.'

'Wat wilt u daarmee zeggen?'

'Ik herken iets van die zakenman in me. Als het moet, dan moet het, maar verder, geen denken aan.'

'Bedoelt u dat u niet meer aan de dood denkt?'

'Nee, dat bedoel ik niet. Ik denk daar dagelijks aan. "Vive memor leti fugit hora," staat op de Waagtoren in Alkmaar geschreven. De VVV gaat er kennelijk van uit, dat de duizenden toeristen, die des vrijdags naar de kaasmarkt stromen, zich daardoor niet laten afschrikken. Leef gedachtig aan de dood, het uur vliedt. Ik ben in Alkmaar op het gymnasium van Hemelrijk geweest. Ik kon het dus zonder hulp vertalen. En het paste wonderwel bij mijn kleine wereldbeeld, dat ook nog door de kwatrijnen van Omar Khayyam en de CPN-leuze "fascisme is oorlog" werd gevoed. Ik leef dus met de dood zonder er wakker van te liggen. Ik heb de dood soms nodig als prikkel om me uit een bepaalde sleur los te rukken.

Dan ga ik bij voorbeeld naar Nepal en trek drie weken met dragers en sherpa's om de Annapurna. De sherpa wijst me, als het wolkendek openscheurt, op een hoge besneeuwde top, nog ontoegankelijker dan de andere, en vertelt me dat geen bergbeklimmer daar ooit mag komen, omdat daar de goden wonen.

Straks, denk ik dan, straks.

Op mijn Gazelle.'

## Het geheugentheater

Our memories are card-indexes consulted, and then put back in disorder  
by authorities whom we do not control.

- Palinurus, *The Unquiet Grave*

In mijn geheugentheater neemt de studentensociëteit Minerva aan de Breestraat te Leiden een belangrijke plaats in. Andere gebouwen, zoals de oude houten schouwburg Thalia in Paramaribo heb ik gestoffeerd met de daarbij behorende decors en requisieten, maar Minerva staat op zichzelf, is een soort Vaticaanstad, een staat in een staat, met eigen, elders onbestaanbare mores. De gebruikers van dit unieke gebouw koesterden het idee van een los van de maatschappij staand onbekommerd bestaan, overtuigd als ze waren dat ze een paar jaren later in diezelfde veronachtzaamde maatschappij een eervolle plaats zouden gaan innemen.

We waren in het jaar 1933 - het woord jaargang was bij ons niet in zwang - honderdtien in getal. Na de groentijd hadden we ons opgesplitst in jaarclubs, zeven als ik me niet vergis. Onder die zeven was er één, die hoger in aanzien stond dan al de andere en die deswege als eerste club werd aangeduid. Waarop dit aanzien berustte valt moeilijk precies aan te geven; adel, geld en patriciaat, hoewel sterk daarin vertegenwoordigd, waren toch niet voldoende om het predikaat 'eerste' te rechtvaardigen. Er moest nog iets meer zijn, iets van het haantje de voorste-schap, de herkenbaarheid van een reserveploeg, waaruit straks de functionarissen voor de kroegcommissie en het collegium konden worden geput.

Floris Toussaint van het Baarnse Lyceum had in de jachtige periode na de groentijd, waarin allianties even snel werden gesloten als verbroken, niet de minste moeite gedaan om in welke club dan ook te worden opgenomen. 'Pas toch op,' had zijn patroon, een ouderejaars met op ervaring stoelende kennis van zaken hem nog gewaarschuwd, 'straks kom je nog bij de rotte peren terecht.' Die goede raad was aan Floris voorbijgegaan, hij konkelde niet mee, zocht geen machtige vriendschappen en wachtte bedaard af op wat er komen ging. Toch



kwam de sombere voorspelling van zijn patroon niet uit. Lang voordat de definitieve clubvorming een feit was, besloten we Floris te vragen of hij zich bij ons wilde aansluiten. Tussen hockeyers, roeiers en toekomstige redacteuren van de Virtus was er bij ons plaats voor een ietwat ongewone Einzelgänger. Floris werd een gewaardeerd clubgenoot. Een ruime, smaakvol gemeubileerde kamer aan de Oude Rijn, een met Franse romans gevulde boekenkast, veel platen, Louis Armstrong, Duke Ellington, Marlene Dietrich, Lucienne Boyer. Hij deed aan schermen, floret bij Gijsberti Hodenpijl, hield van een stevige wandeling naar Allemansgeest, at in De Vergulde Turk, bij de madame of op de sociëteit. In schrille tegenstelling met de meesten van ons bleef hij nooit hangen, maar trok zich daarna terug op zijn kamer. Als hij zo tegen elf uur wat verpozing zocht was dat bij Koos Goejee of in de Hoekbar. Het echte nachtelijke studentenleven, dat zich op de sociëteit voltrok, was niets voor hem.

Hoe anders was het met mij gesteld. Ik bewoonde een ongezellige, goedkoop gemeubileerde kamer aan de Papengracht, een kamer die je eerder aanzette om de deur achter je dicht te trekken en de straat op te gaan, dan om er te vertoeven. Geen wonder dat ik 's nachts na twaalfen steeds vaker op Minerva kwam. Binnen enkele maanden was dat al vaste routine geworden, waarbij alleen de uren die ik er doorbracht van nacht tot nacht verschilden.

Het is daarom vanzelfsprekend dat de indeling en de stoffering van het gebouw in mijn geheugen gegrift staan, de haard met de ruime leren fauteuils, de zware, langwerpige leestafel, de tafels en stoelen aan het raam, de biljartzaal, de geheimzinnige nachtkroeg. Er heerste, wat het gebruik van het gebouw betreft, een strikte, ongeschreven hiërarchie. De plaatsen aan het raam waren voor tweedejaars en ouder, het

tafeltje bij het buffet was het heiligdom van de vijfdejaars. Voor de eerstejaars, die nog niet voor de volle honderd procent volgroeiden, waren de canapés, die tussen de biljart- en conversatiezaal stonden, de aangewezen plaatsen.

In de nacht dat de gebeurtenis, waar het in dit verhaal om gaat, zich afspeelde was Floris, wat hij zelden deed, na sluitingstijd van Koos met ons mee naar de sociëteit gewandeld voor nog één glaasje bier en een houtsnip. Ofschoon het niet een van de hoogtijavonden was - geen vuuravond, kroegjool of iets dergelijks - was het rumoeriger dan anders. Wat er precies aan de hand was wisten we niet; spontane uitbarstingen van overtollige vitaliteit, die meestal onder de noemer stoom afblazen worden ondergebracht, deden zich wel vaker voor. Dan kon het voorkomen dat er van het ene moment op het andere een wielervedstrijd werd georganiseerd, alle tafels en stoelen op elkaar werden gestapeld en in een kring daaromheen een bezeten rit aanving. Glazen sneuvelden, stoelen en fietsen gingen kapot. Wij, de eerstejaars, die nog niet aan zulke evenementen mochten meedoen, keken met grote ogen toe, alles tot in detail absorberend om het ons zo snel mogelijk eigen te maken.

Wat zich dit keer evenwel voor onze ogen afspeelde had zich nog niet eerder voorgedaan. Een groot houten hondehok was vanuit de fietsenbewaarpplaats het gebouw binnengesleept en was boven op de leestafel geplaatst. Een paar geduchte kroegkeizers stonden op de tafel en sloegen met hun wandelstokken op het lege hok. Het onzinnige tafereel, dat eerst onze bevreemding en vervolgens onze lachlust opwekte, kreeg ineens een ander, grimmig aspect toen de druktemakers, zwaaiend met hun stokken, dreigend op ons afkwamen en aan de niets vermoedende Floris begonnen te rukken. Nog voordat hij goed en wel doorhad wat er met hem ging gebeuren hadden

ze hem bij zijn beide armen vastgegrepen en trokken ze hem van de canapé naar de leestafel toe, hesen hem erop en stopten hem in het hondehok. Daarna klaptten ze het luik van het hok dicht en begonnen het heen en weer te schudden en te kantelen, terwijl anderen luid bulderend er met hun wandelstokken op sloegen.

Als verlamd keken we toe. Dit was heel iets anders dan de gedragingen uit de groentijd, waaraan wij ons, per slot van rekening, hoe rauw ook, vrijwillig hadden onderworpen. Dit rook naar willekeur, machtswellust, sadisme. Volkomen verbouwereerd, met het foedraal van zijn bril scheef gedrukt, kroop Floris na een minuut of twee uit het hok te voorschijn. Hij kwam weer bij ons zitten, zei niets, at zijn houtsnip verder op, terwijl niemand van ons met zijn houding tegenover hem goed raad wist. Nog twee jaargenoten, die me niet zo na stonden, werden uit onze kring gehaald en naar het hondehok gesleept. Het bleek een afstraffing te zijn van degenen, die in het afgelopen jaar obscuur waren geweest, zich niet in voldoende mate op de sociëteit hadden laten zien. Wat er gedurende die twee minuten in Floris moet zijn omgegaan weet ik natuurlijk niet, wel voelde ik de rottigheid, de vernedering zo diep in me, dat ik er ook later nooit met een woord met hem over heb gesproken of er zelfs maar op heb gezinspeeld. Ik had trouwens verwacht, dat moet ik eerlijk bekennen, dat Floris na dit voorval de eer aan zich zou hebben gehouden en zich niet meer op Minerva zou hebben vertoond. Hij was te erudiet, te zelfbewust, te zeker van zichzelf om zich een dergelijke beschamende behandeling te laten aanleunen.

Ik bleek geen groot mensenkenner te zijn, in plaats van weg te blijven veranderde hij zijn gedragspatroon. Hij kwam 's nachts een paar keer per week naar de sociëteit, bleef er steeds vaker tot de vroege ochtenduren hangen, maakte zich

populair bij de ouderejaars en niemand van ons keek ervan op toen hij later in de commissie van beheer werd benoemd.

We waren afgestudeerd, hadden de oorlog overleefd, waren, zoals dat heet, goed terecht gekomen. Ik als officier van justitie in Suriname, Floris als tweede man op de ambassade in Caracas. Een ingewikkelde rijstaffaire, waarbij, in verband met een inschrijving, valsheid in geschrifte werd vermoed, bracht mij erheen. De ontmoeting, de eerste na meer dan twintig jaar, was zeer hartelijk. Floris nodigde me bij hem thuis uit en ik bewonderde zijn vrouw, een Française, zijn twee dochters, zijn tuin, zijn zwembad en zijn collectie platen. Een glanzende carrière stond hem te wachten, het lag voor de hand dat hij binnen twee jaar tot ambassadeur zou worden benoemd. Hij rekende na zoveel jaren buitengaats op een post in Europa. 'Suriname, is dat niet een beetje afgelegen, zou je niet...' en hij noemde Arnhem of Den Haag - 'Amsterdam is niets voor jou' - als meer bij mij passende standplaatsen. Het was goed bedoeld, kennelijk vond hij dat de vergelijking tussen zijn positie en de mijne in zijn voordeel was uitgevallen. Ik van mijn kant gunde hem dat gevoel van ganser harte, het was juist de periode in mijn leven dat ik me goed op mijn plaats voelde, mijn werk beviel me, de mensen waren gevarieerd en stelden me voortdurend voor verrassingen, ontdekkingen; ik was bezig mijn abstracte opvattingen van normatief handelen en nalaten aan hun werkelijkheid te toetsen. Nee, ik had op dat moment met niemand willen ruilen.

'Je treft het,' zei Floris, 'overmorgen is het 8 februari, ik hoop dat je met ons mee wilt doen.' Voor wie het niet weet, 8 februari is de dies natalis van de Leidse Universiteit en op die dag plegen oud alumni, waar ter wereld ook, bij elkaar te komen om gemeenschappelijk die heuglijke dag te vieren.

In Caracas bevonden zich een stuk of twaalf oud-Leidenaren en ik zou die avond als gast van buiten me bij hen aansluiten. De plaats van samenkomst was een fraaie country club even buiten de stad. Het luxueuze, tropische decor had zo te zien weinig met de Breestraat en het Rapenburg te maken, maar voor het overige ging het er toe, zoals het op al dit soort bijeenkomsten, waar ter wereld ook, pleegt toe te gaan. Het staande zingen van het lo Vivat, gevolgd door de heildronk op H.M. de koningin en het voorlezen van het obligate telegram aan het collegium - 12 reünisten in Caracas bijeen wensen U en Uw corps veel geluk met de driehonderdzoveelste jaardag van de universiteit - waren de vaste punten op het programma.

Floris, de tafelpraeses, greep in zijn speech terug naar zijn eerste jaar in Leiden. Een paar anekdotes uit de groentijd, zijn tegenover kapper Kerpel geuite vrees dat zijn haar na het kaalknippen niet meer zou aangroeien, de strubbelingen met zijn hospita over het begrip bomvrij, de gezelligheid bij Koos Goejee en bovenal het leven op Minerva, waar vriendschappen voor het leven werden gesloten. De beelden die hij opriep waren mooi, te mooi bijna. En toen ineens gebeurde het, het onverwachte, het incident.

Niek, een jaargenoot van Floris en mij, die we nauwelijks hadden leren kennen, omdat hij zich al gauw uit het studentenleven had teruggetrokken en daarna uit het zicht was verdwenen, vroeg het woord. Hij bevond zich net als ik min of meer toevallig op 8 februari in Caracas, zijn doel was de studie van een kleine, bijna uitgestorven Indiaanse stam aan de grens met Columbia. Bij een beleefdheidsbezoek aan de ambassade had Floris hem uitgenodigd voor de reünie. Hij viel in dit gezelschap van Shell, KNSM en Hollandse Bankunie een beetje uit de toon en met een zekere goedmoedige achterdocht werd er naar hem geluisterd. 'Ik wil geen roet in

het eten gooien,' begon hij. 'Ik ben maar één jaar lid geweest van het corps. Toen heb ik bedankt, me nergens meer bij aangesloten, ben mijn eigen weg gegaan. Als ik me nu afvraag waarom ik dit heb gedaan, kom ik tot de conclusie dat ik niet deugde voor een gezelligheidsvereniging, ik was niet genoeg kuddedier.' De geamuseerdheid van de tafelgenoten sloeg om in ijzig misnoegen. Als Floris niet zo streng om zich heen had gekeken, zouden we, door met vork en lepel op onze borden te timmeren, hem het spreken onmogelijk hebben gemaakt.

'Waarom je te onderwerpen aan de grillen van ouderejaars, vroeg ik me af. Ik had heus wel door dat de groentijd, evenals de wespenproef bij de Indianen, een soort initiatierite was om als volwassen lid van de groep te kunnen worden opgenomen. Maar wat ik daarna om me heen zag paste niet bij mijn begrip van volwassenheid. Er waren zelfs taferelen die mij met afschuw vervulden. Zo heb ik, op een van de schaarse avonden dat ik Minerva bezocht, meegemaakt hoe een jaargenoot van me bij zijn nekvel werd gepakt en voor een paar minuten, die mij een eeuwigheid toeschonen, in een hondehok werd gestopt. Ik begreep toen onmiddellijk dat mij ook een dergelijk lot te wachten stond. Ik probeerde te ontsnappen, maar de deuren van de sociëteit waren, om dat te voorkomen, gebarricadeerd. Ik smeekte Leendert, de jassenknecht, om mij te helpen, mij te verbergen voor mijn achtervolgers. De goede ziel durfde niet. "Dat kan ik niet doen, meneer," was alles wat hij zei. Ik ben toen de WC ingedoken en heb de deur urenlang op slot gehouden.'

'Ik weet wel dat de tijd niet heeft stilgestaan, dat de groentijd is afgeschaft en de sociëteit is geëmancipeerd. Als ik nu, tijdens deze plezierige bijeenkomst, de mythe van het hondehok oprakel, is het niet bedoeld als een klaaglied. Integendeel, ik draag Leiden een goed hart toe. Ook ik heb er vrienden gemaakt,

die vrienden voor het leven zijn gebleven. Ik waardeer het bijzonder dat Floris mij heeft uitgenodigd om hier vanavond aanwezig te zijn, al verschilt zijn Arcadië in menig opzicht van het mijne.'

Hij ging weer zitten. Een ontstemd geroezemoes volgde op zijn woorden. Niemand hief het glas om hem toe te drinken. Floris stond op en tikte tegen zijn glas. Het geroezemoes hield aan. Met het beproefde 'politesses, politesses' bracht hij het tot bedaren.

Ik zal proberen de essentie van wat hij heeft gezegd hier in het kort samen te vatten. De bourgogne en de courvoisier deden hun uitwerking al voelen, maar ik begreep dat het beeld dat we van ons verleden en onze persoonlijkheid hadden op het spel stond.

'Onze vriend Niek heeft een beeld van onze studententijd opgeroepen, zoals het in zijn verbeelding bestaat. We zouden daar gemakkelijk aan voorbij kunnen gaan, spreken van een uitzonderlijk geval, maar zo eenvoudig ligt dat niet. Het beeld, zijn beeld, is algemeen aanvaard, is zelfs uitgegroeid tot verwerping van het beeld, dat wij ervan op na houden. Deze verkleuring, als ik het zo noemen mag, heeft er toe geleid dat de groentijd werd afgeschaft, de emancipatie tot stand kwam. Het telegram, dat we daarnet hebben verzonden, zal straks door een meisjesstudent, de abactis van het collegium, worden geopend en voorgelezen. Toch geloof ik niet dat we deze gang van zaken moeten betreuren, we moeten als moderne, helder denkende mensen met onze tijd meegaan. Wel vind ik het volstrekt verwerpelijk om te doen alsof in ons afgesloten verleden zich alleen maar uitwassen voordeden. Ik ga nog een stapje verder. De groentijd, ja zelfs het hondenhok, hoe onbegrijpelijk ze op een afstand ook mogen lijken, hadden ook hun therapeutische zijde. Ik weet niet of Niek in zijn anders

zo openhartige voorstelling van zaken mij heeft willen sparen. Ik wil het jullie wel bekennen: Ik was die obscure student die op de avond waar Niek het over had in het hondehok werd gestopt. Is de wereld toen voor mij in elkaar geklapt? Ik weet zeker van niet. De vernedering die mijn vrienden voelden om iets dat ik in hun ogen ten onrechte moest ondergaan, gevoegd bij hun stompzinnigheid om er niet over te willen praten, maakte mij juist extra koppig. Ik zal, zo dacht ik, de kroegkeizers laten zien met wie ze te maken hebben, ze laten zien dat ik ze aan kan op hun eigen terrein. Niets is gemakkelijker dan weg te kruipen en je onzichtbaar te maken, omdat je je verongelijkt voelt. De reactie van Niek, de wrok, was en is niet de mijne. Ondanks het hondehok, of beter nog, juist door het hondehok ben ik geworden wat ik nu ben.'

Instemmend bravo van de disgenoten volgde op deze sublieme manifestatie van zelfingenomenheid. Niek was op zijn nummer gezet, Floris, zo mogelijk, nog meer in onze achting gestegen. In het verdere verloop van de avond leverden de olie, de toekomst van de raffinaderij op Curaçao en de koers van de bolivar geanimeerde gespreksstof op. Het was al met al een memorabele avond.

Voor ik Caracas verliet ging ik nog even langs bij Floris. Hij en de kinderen waren niet thuis, zijn vrouw lag in een rode bikini bij het zwembad te zonnen. Ik kon me ervan overtuigen hoe angstwekkend mooi ze was.

'Floris heeft een hele hoge dunk van je,' zei ze. 'Hij heeft me, toen hij van de reünie thuiskwam, verteld hoe jij in je studententijd in een hondehok bent gestopt en hoe flink je je daarna hebt gedragen. Ik bewonder mannen zoals jij, zoals die nobele Leidse professor van jullie, spreek ik zijn naam goed uit, Cléveringa.'



De rode bikini schoof binnen mijn bereik. Terwijl mijn rechterhand, waarover ik alle zeggenschap verloren scheen te hebben, haar borsten beroerde, zei ik, bescheidenheid voorwendend, in mijn beste Frans: 'Mais Hélène, ça ne valait pas la peine.'

Op de retourvlucht naar Paramaribo lijkt het erop dat ik de hele reis zit te doezelen. Het tegendeel is waar. Ik ben druk bezig de stoffering van mijn geheugentheater te herzien. Het jarenlang door mij weggemoffelde hondenhok, verdient, dank zij de door Floris aangebrachte rectificatie, boven op de leestafel een eervolle plaats.

**Adèle**

Adèle, de jongste, was een bloem. Lygia, Ilse en Jeanne-Marie, de drie oudere zusters, mochten er ook wel zijn, maar Adèle was een klasse apart. Toch bestond er geen naijver tussen de zusters, geen van hen kwam iets te kort. Het was voor de moeder, mevrouw M., een uitgemaakte zaak dat haar dochters met blanken zouden trouwen; wie zulke volmaakte schepselen heeft gebaard, mocht niet lijdelijk toezien dat het werk harer inwendige organen door een onoordeelkundige teeltkeuze teniet zou worden gedaan. In de toenmalige Surinaamse samenleving was de scheidslijn tussen blank en lichtgekleurd, tot welke categorie mevrouw M. behoorde, een uiterst subtiele. Het beklimmen van de laatste sport van de sociale ladder, die tot het uitwissen van alle kleurverschil moest leiden, vereiste geduld en niet aflatende volharding.

De moeder van de meisjes - de vader was, met achterlating van enige lucratieve agenturen, al vroeg heengegaan - beschikte in ruime mate over deze eigenschappen. Daarenboven bediende Fortuna, dit keer in de masculiene gedaante van Mars, mevrouw M. op haar wenken. Nooit eerder waren er zoveel blanke vrijgezellen in Suriname voorradig geweest. De officieren van de Prinses Irene Brigade, van twee oorlogsschepen, van een Amerikaans detachement, kregen allemaal een liefderijk onthaal in haar fraaie, aan de rivier gelegen luchtige huis. Moeder M. verstond de kunst het haar gasten zo naar de zin te maken, dat ze zich in haar aanwezigheid helemaal thuis gingen voelen. Misschien was het zelfs iets meer dan dat. Ze was een prachtige, weelderig gebouwde vrouw, die de wellust, ook al smeulde die zichtbaar onder de oppervlakte, volkomen in bedwang had. Het was voor de meesten van de jongemannen een nieuwe, onbekende sensatie om dagelijks in de onmiddellijke nabijheid van zo'n rijpe vrouw te verkeren, en er was haar alles aan gelegen om de erotische spanning die van haar uitging, op

haar dochters af te wentelen. Rijker en voller geboetseerd dan haar nogal slank uitgevallen dochters, wist ze iets van die overvloed op hen over te dragen, het aan haar dochters overlatend om de daardoor gestimuleerde honger van de jongemannen te stillen. Maar het bleef de moeder naar wier gunst werd gedongen, en de hand van een dochter was de zekerste manier om dat bezit te bemachtigen. Met zichzelf als middelpunt schiep ze rondom haar dochters een sfeer, die voor de daarvoor gevoeligen een lichte, de zinnen benevelende roes nabijkwam. In de ban van deze betovering vond een Amerikaans officier zijn Lygia, een adelporst zijn Ilse, een vaandrig zijn Jeanne-Marie.

Alleen met Adèle wilde het niet vlotten. De verhevigde manier van leven, waarin het uit zijn slaap gewekte Paramaribo verkeerde, ging haar overigens niet geheel voorbij. Ze had zich eigener beweging opgegeven voor het vrouwelijke hulpcorps, de Stads- en Landwachten, die onder commando stonden van majoor S.. Omdat ze al een rijbewijs had werd ze met een pendeldienst belast. In haar onberispelijke uniform bestuurde ze iedere avond een jeep van de kazerne naar de officierssociëteit en van de sociëteit naar de kazerne. Drinken deed ze niet, en mocht een van de alcohol wat wazig geworden hoofd op haar schouder terechtkomen, dan beschouwde ze dat als een bij de oorlog behorend ongemak.

Voor het overige wist ze beter dan haar meerderen de afstand te bewaren die een dienstplichtig soldaat van een officier scheidt.

Het schijnbare gemak waarmee ze de avances van zich afhield, maakten haar bij uitstek geschikt om als praatpaal te dienen. Wat ze haar niet allemaal vertelden. De meesten vonden Suriname best een fijn land, hartelijke mensen met weinig vernis, maar wel heel vreemd. Hoe moest je als com-

pagniescommandant in hemelsnaam optreden tegen een soldaat die onder het zweet te laat op appel kwam, omdat hij met een geest op zijn bagagedrager niet vooruit kon komen? Hoe te reageren op zaken die te maken hadden met treef, winti, wisi, tapoe en azema's? Adèle luisterde, kwam achter dienstgeheimen, ze wist eerder dan menig agent van de inlichtingendienst welke overplaatsingen, welke promoties te verwachten waren, wie met wie had aangepapt, wie een uitschijter had gekregen.

De blonde rage, die haar zusters had doen tuimelen, had op haar geen vat. Voor zover ze van enige voorkeur deed blijken viel die Jule Sanders ten deel. Jule met zijn matte huidkleur, donkere ogen en donker haar was in het Surinaamse milieu geen opvallende verschijning. Als hij niet met de Prinses Irene Brigade was meegekomen, had hij zo voor een Surinaamse jood kunnen doorgaan, blank, dat nog wel, maar het niet halend bij het echte Hollandse boter- melk- en kaasprodukt. Mevrouw M., die haar dochter beter kende dan wie dan ook, begreep dat ze hem in de gaten moest houden. En om iemand in de gaten te houden, is het nodig om hem geregeld van nabij te kunnen gadeslaan. Jule werd daarom met open armen in de kring opgenomen die zich 's middags en 's avonds ten huize van moeder M. placht te vormen. Er werd daar honderd uit gebabbeld, los en vast, ernstig en nonsensicaal, platen gedraaid, calypso's naar waarde geschat, Budweiser bier en rum-cola geschonken, wandelingen in de tuin gemaakt, de raven, papegaaien en apen gevoed, beschaafd gevreeën. Het mocht allemaal, want het diende een hoger, heilig doel. De jongens van overzee, die straks hun leven gingen inzetten voor de bevrijding van hun vaderland, hadden recht op dit door mevrouw M. knap in elkaar gezette voorspel.

Toen de berichten uit Amerika Suriname bereikten dat de nazi's tot de totale uitroeiing van de joden waren overgegaan, werden er in alle kerken, synagogen, tempels en moskeeën bidstonden voor hun behoud gehouden. Op 31 december 1941 sprak Jule in het bovenzaaltje van Loge Concordia tijdens een haastig geïmproviseerde bijeenkomst een klein aantal toehoorders toe. Onder hen bevond zich Adèle. Jule sprak voor zijn doen grimmig van de laatsten der Mohikanen. Die nacht, oudejaarsnacht, na het afschieten van grote pakken Chinees vuurwerk, dat de stad in wolken van rook en kruitdamp deed schuilgaan, zei Adèle tegen Jule dat ze jodin wilde worden. Het betekende zoveel als dat ze met hem naar bed wilde gaan. Zo iets laat je je door een vrouw als Adèle niet twee keer zeggen, maar Jule was er die nacht, door de emotie die de bijeenkomst bij hem had opgewekt, niet erg bij. Hij reageerde nogal onhandig:

‘Jodin, dat is het stomste dat je kan doen. Weet je dan niet...?’

Ja, ze wist het. Ze was er toch bij geweest toen hij erover had gesproken. ‘Juist daarom wil ik het.’

Zo ontwaakte tussen Adèle en Jule een liefde die samenhang met het lot van het joodse volk, duizenden kilometers van Suriname vandaan.

‘Jodin,’ legde hij haar eens uit, ‘kun je niet worden. Niet gemakkelijk tenminste.’

‘Waarom niet?’

‘Ik kan toch ook geen creool worden.’

Hij realiseerde zich dat hij, voor hij hier naar toe was gekomen, nooit eerder over het begrip creool had nagedacht. Hij wist na zoveel maanden nog altijd niet wie nou wel en wie niet in Suriname een creool was, Hindostanen niet, Javanen niet, Indianen? Adèles moeder was een creoolse, dat was zeker, haar vader van de foto te zien had meer iets van een latino. Als Adèle later kinderen van hem zou krijgen, wat zouden

die kinderen dan wel zijn, joods, creools of iets daartussen waarvoor nog geen naam bestond?

Mevrouw M. dacht er niet aan om de belangen van de moederkerk te verdedigen, wanneer die van haar dochters op het spel stonden. Er was ook geen beginnen aan. Twee (van de vrijers) waren Nederlands Hervormd, één was een Quaker - een in Suriname onbekend fenomeen - en één was een jood. Ze geloven allemaal in een god, hield ze zich voor, en is God niet voor ons allen?

Toen de invasie van het vasteland van Europa naderbij kwam en al de militairen zich hadden ingescheept om naar Engeland te vertrekken, verkreeg Paramaribo weer haar normale, slaperige uiterlijk. Het huis aan de rivier, zo net nog het galante trefpunt voor jongemannen van overzee, lag er stil en verlaten bij. De sabakoes, de kleine witte reigers, namen de plaats in van de afwezigen en stapten parmantig met hun lange dunne poten over de aangeslibde modder langs de oever van de rivier.

De vaandrig, inmiddels tot kapitein opgeklommen, schreef aan Adèle dat Jule bij de gevechten om een brug in Normandië was gesneuveld. 'Hij is als een held gestorven. Zo moet je dan aan hem blijven denken.' Aan Adèle was niet te zien dat ze verdriet had. Ze jammerde niet, ze was niet jaloers op haar zusters, die aanstalten maakten om zich in Nederland bij hun mannen te voegen. Ze zei tegen haar moeder dat ze straks, als de Stads- en Landwachten opgedoekt werden, een opleiding tot analiste wilde volgen. De moeder stemde daar van harte mee in. Toen ze, tussen al de besognes en de soesa van drie aanstaande huwelijken door, had geprobeerd om erachter te komen wat Jule's dood voor Adèle betekende, had die alleen maar losgelaten: 'Ach moeder, wat hij gewild heeft is uitge-

komen.'

'Bedoel je dat hij...'

'Ja, dat bedoel ik.'

Op zulke momenten drong het tot de moeder door dat ze haar eigen dochter niet meer kon volgen. Waarom moest dat lieve kind zich de slachting van de joden zo aantrekken, waarom moest ze verliefd worden op een joodse jongen die voorvoelde dat hij ten dode was opgeschreven? Het was toch zeker niet normaal voor jonge mensen om zo'n sterke hang naar de dood te hebben. Ze respecteerde de joden, dacht ze en zo meende ze het ook, maar Adèle had verstandiger moeten zijn, nu plukte ze daarvan de wrange vruchten. Zo'n jongen, die de dood als een kwaadaardige ziekte met zich meedroeg, had van haar dochter moeten afblijven. Omdat je nu eenmaal een dode niet ter verantwoording kunt roepen hield ze zich in, maar inwendig was ze van de kook. Daar kwam nog bij dat geen woord van wat ze dacht over haar lippen mocht komen, Adèle zou het haar nooit hebben vergeven als ze Jule's nagedachtenis had besmeurd. Dus ging ze mee naar de rouwdienst voor de gesneuvelden en pinkte een traan weg toen de legeraalmoezenier zijn naam noemde.

'Analiste. Ja, dat is wel iets voor jou. Hoe lang duurt die studie?'

'Drie jaar. Als ik er hard tegenaan ga, twee en een half.'

De moeder voelde de hint. Adèle gaf op een subtiele manier te kennen dat ze met rust wilde worden gelaten en dat moederlief niet met allerlei plaatsvervangende kandidaten moest komen aandragen. Toch kon ze het uit de macht der gewoonte niet laten om de hoofdonderwijzer Ramlall - Ram voor zijn vrienden - aan te moedigen om eens wat vaker langs te komen. Rams vrouw, een oude vriendin van haar, was een tijdje geleden gestorven en er was dus alle aanleiding om zich moederlijk



over hem te ontfermen. Moederlijk is misschien wat overdreven, Ram en zij verschilden in jaren niet zoveel. Voor de burens was het een uitgemaakte zaak dat ze haar zinnen erop had gezet om hem aan de haak te slaan. Hoe weinig kenden ze het innerlijk mechanisme van mevrouw M.. Ondanks het uiterlijk van een seksueel vitale vrouw had ze, niet zozeer door een sterk godsgeloof als wel door een op één doel afgestemde gerichtheid, een metamorfose ondergaan. De beelden, waar ze zich bij tijd en wijle in verlustigde, betroffen geen verstrengelingen, waarbij het eigen lichaam een rol speelde. Nee, ze had haar lichaam compleet in dienst gesteld, ondergeschikt gemaakt aan het lijfelijk wel en wee van haar dochters. Als die ontmaagd werden werd zij ontmaagd, als die met meer mannen sliepen was zij polygaam, als een profijtelijk huwelijk aan de horizon daagde was zij het die in kuise afwachting daarop preludeerde. Leven in onthouding was voor haar na de dood van haar man een natuurlijke, vanzelfsprekende instelling, en toch beleefde ze dank zij haar dochters meer op orgasmen gelijkende gevoelens dan menige vrouw van haar leeftijd en standing.

Met het vertrek van de drie dochters kwam de intieme, dagelijkse wisselwerking goeddeels te vervallen en het leek erop dat ze aan haar leven een andere draai zou gaan geven. Ram moet dat ook zo hebben aangevoeld, want hij begon kleine toespelingen te maken op de eenzaamheid, die zij beiden gemeen hadden. Weduwnaar en weduwe, dat vulde elkaar aan, het ene was het complement van het andere. Ontegenzeggelijk streelde het haar gevoel van eigenwaarde dat hij naar haar hand dong. Ze herkende in hem de streber, die om op de sociale ladder vooruit te komen indertijd katholiek was geworden en aan een huwelijkspartner - Claartje behoorde tot de creoolse elite - hoge eisen had gesteld. Hij erkende haar meer-

waarde. Zij van haar kant wist dat de gouverneur op de hand was van de Hindostanen en dat betekende niet meer of minder dan dat hij de toekomst van het land op die groep projecteerde. Het was niet uitgesloten dat Ram straks tot lid van de Staten zou worden benoemd, wie weet zelfs tot lid van de Raad van Bestuur. Men prees hem om zijn brede algemene ontwikkeling. Dat die voornamelijk bestond uit hetgeen hij naarstig uit allerhande leerstof had opgedaan en dat hij er niets persoonlijks aan toe had gevoegd, scheen de mensen te ontgaan.

Nadat Ram gewikt, gewogen en goed (genoeg) was bevonden, was het voor mevrouw M. een koud kunstje om een verbinding tussen hem en haar van vrijers afkerige dochter te leggen. Op een onopvallende wijze liet zij zijn bezoeken samenvallen met de tijden, waarop Adèle binnen was. Kleine attenties, die voor haar bedoeld waren, kwamen in Adèles schoot terecht. Een uitnodiging voor een feestavond van haar vroegere school, waarop zij zich uitbundig had verheugd en waarheen ze met Ram zou gaan, werd wegens een plotseling opgekomen migraine afgezegd. Adèle moest op het laatste ogenblik haar plaats innemen. Kort daarna werd Ram naar Nickerie overgeplaatst. De directeur van het Departement van Onderwijs had in een gesprek onder vier ogen erop gezinspeeld dat het beter was dat de hoofdonderwijzer er getrouwd heen zou gaan. Hij had al vele malen moeten constateren dat de eenzaamheid te zwaar drukte op ongetrouwde onderwijzers in de districten en dat zij dan de verleiding, die van sommige vrouwelijke leerlingen uitging, niet konden weerstaan. 'Mij is verteld dat u veel bij mevrouw M. aan huis komt,' zei de directeur op vertrouwelijke toon, alsof hij daarmee wilde zeggen dat de oplossing toch voor de hand lag. Ram legde mevrouw M. zijn probleem voor. Het was zijn manier om haar een aanzoek te doen. Of het aan zijn schuchtere wijze van doen lag is een

open vraag, maar mevrouw M. legde het aanzoek zo uit alsof het voor Adèle was bedoeld. 'Je zult het haar zelf moeten vragen. Van mij krijg je toestemming.' En ze kuste hem met een warmte, die hij zich nog lang zou herinneren.

Toen de moeder aan Adèle vertelde dat meneer Ramlall met haar wilde trouwen en de pro's en contra's van een dergelijk huwelijk met haar afwoog, stemde Adèle tot haar verbazing, alsof het de gewoonste zaak van de wereld was, daarmee in.

Het huwelijk en de daarop gevolgde verhuizing naar Nickerie maakte een eind aan de periode van Adèles afgezonderd bestaan. Het wijde polderland, de nabijheid van de zee, de zwermen witte sabakoës, oude bekenden, die zich tegen het vallen van de avond op de bomen langs het zoetwaterkanaal kwamen nestelen, deden haar goed. De bedrijvigheid van de Nickerianen sprak haar aan, als analiste kon ze zich overdag in het laboratorium van het hospitaal verdienstelijk maken. Ze ging deel uitmaken van het vaste kringetje van haar man, de districtscommissaris, de dokter, de bankdirecteur, de beheerder van de experimentele rijstpolder. Vrij geregeld kwamen er landbouwingenieurs uit het nabije Wageningen, waar de rijstbouw mechanisch werd bedreven, bij hen over de vloer. Ook bezoekers uit Brits Guyana, die kwamen om te tennissen of te cricketen, behoorden tot de vaste gasten. Het leven was misschien monotoon, maar zeker niet saai. Ronnie A., een landbouwkundige uit Israël, moet via Georgetown in Nickerie zijn gekomen. Hij was geïnteresseerd in de experimenten van de proefpolder en wilde er een paar maanden blijven werken. Al gauw raakte hij bevriend met Ramlall en diens vrouw. Adèle had haar gefascineerd-zijn door het jonge Israël niet onder stoelen of banken gestoken en het was bijna vanzelfsprekend dat ze goed met Ronnie overweg kon. Ronnie van zijn kant wilde alles

over de Indianen en hun petrogliefen weten; dat werd de aanleiding voor een twee dagen durende boottocht met een barkas tot voorbij het Indianendorp Apoera. Ram, toch al geen liefhebber van het binnenland en niet warm lopend voor de primitieve culturen van bosnegers en Indianen, was blij dat drukke werkzaamheden hem beletten om mee te gaan. Adèle zou, dat was haar toevertrouwd, de honneurs waarnemen. Met verbrande armen, een paar potscherven en een stenen bijl keerde het gezelschap moe maar voldaan van de expeditie terug. Kort daarna werd Ronnie voor de militaire dienst opgeroepen. Adèle en haar man brachten hem naar de boot, die hem naar Springland aan de overkant zou brengen. Vandaar zou hij over de weg naar Georgetown reizen en dan verder per vliegtuig via Londen naar Israël. Een briefkaart meldde zijn behouden aankomst en zijn spijt dat hij niet langer in Nickerie had kunnen blijven.

Het leek erop dat het gelijkmatig ritme van het leven in Nickerie door niets kon worden verstoord. De komst van een buitenstaander bracht wat afleiding, meer niet. Op een avond, bij het naar huis gaan na de wekelijkse partij bridge bij de DC, zei de dokter tegen Ram dat hij wat zorgvuldiger met zijn vrouw moest omspringen. 'Hoezo?' Ram keek de oude baas, die bekend stond om zijn ongezouten manier van spreken, vragend aan. Zijn vrouw had de laatste tijd klachten, dat wist hij. Maar waar sloeg deze opmerking nou op? 'Ik heb de restanten van een condoom in haar vagina aangetroffen. Je bent me er eentje.'

De dokter was zijn huis binnengegaan. Ram bleef maar lopen door de verlaten straten van het stille stadje, liep naar de seawall, de zeewering, bleef daar op de keien staan luisteren naar het klotsen van het water, probeerde in een soort schemertoestand

in te zien wat hem te doen stond, liet, als hij tot een besluit was gekomen, dat na een paar minuten weer varen, volgde met zijn ogen het licht van een vissersschipje, dat langzaam uit het zicht verdween, liep terug naar het stadje en ging, nog altijd niet wetend wat hij zou gaan doen, zijn huis binnen. Adèle werd heel even wakker. 'Wat ben je laat.' Ze hoorde zijn antwoord niet eens, ze was onmiddellijk weer in slaap gevallen. Hij keek lang en aandachtig naar haar, zoals ze daar lag met een kussen omklemd in haar armen. Zijn onmacht stond hem helder voor ogen. Ze droomt van haar minnaar, dacht hij, zelfs als ik haar angstvallig van uur tot uur bewaak zal ze van hem blijven dromen. Getraind in het volgen van een door anderen aangegeven koers, wist hij zich in deze onvoorziene situatie geen raad. Als krabben, die na de vangst willekeurig in een emmer zijn geworpen, klommen en kantelden zijn gedachten door elkaar heen, zonder dat hun inspanning ook maar de geringste uitkomst bracht. De ochtend brak aan en nog altijd wist hij het niet. Langzaam drong het tot hem door dat hij een beslissend gesprek met Adèle niet aandurfde, dat hij de onherroepelijke breuk tussen beiden meer vreesde dan te moeten leven met de treurige wetenschap dat zijn vrouw hem bedroog. Met één man, met meer dan één, wie, waar? Het lichaam van zijn vrouw zond signalen uit die niet voor hem waren bestemd, het verborg geheimen waar hij geen weet van had.

In de stad, waar hij voor een bespreking op Onderwijs moest zijn, ontlastte hij zijn overvolle gemoed bij zijn schoonmoeder. Hij zat tegenover haar, zoals hij een paar jaar geleden zo vaak op het achterbalkon van het huis had gezeten, zij, volkomen op haar gemak, zeker van zichzelf, vol aandacht voor wat hij zoal had te vertellen. Of het over school was, over zijn overleden vrouw of over geldzaken, hij kreeg bij haar nooit het gevoel

dat hij haar met zijn verhalen verveelde. Integendeel, door telkens kleine, gerichte vragen te stellen gaf ze hem de indruk dat ze alles wat hij zei in zich opnam. Had ze hem toen, ondanks de vertrouwelijke toon van hun gesprekken, een duidelijke afstand doen voelen, nu leek het wel alsof ze wilde dat die afstand inkromp, ophield te bestaan. Hij beschreef haar zijn leven met haar dochter, ze was zorgzaam, een goede huisvrouw, zonder mokken dat ze ver van de hoofdstad haar leven moest slijten. Hij kon zich geen enkel schokkend moment voor de geest roepen, waaruit hij kon afleiden dat er iets mis was in hun huwelijk. Natuurlijk, hij was oud en wijs genoeg om te begrijpen dat zij niet louter uit liefde met hem was getrouwd, maar als Hindostaan, gewend aan gearrangeerde huwelijken, zag hij daar niets verkeers in. Het elkaar respecteren - hij gebruikte zonder, dat hij het kon weten, dezelfde terminologie die de moeder jegens de joden had gebezigd - was voor hem het belangrijkste. Hij nam aan dat zij van het begin af aan met de gedachte aan ontrouw moet hebben gespeeld. Hij leidde dat af uit het feit dat in haar houding tegenover hem nooit verandering was gekomen, er was niet een bepaald moment aan te wijzen waarvan hij zou kunnen zeggen dat ze zich vanaf dat ogenblik anders was gaan gedragen.

Omdat de moeder erop zinspeelde liet hij doorschemeren dat ze zelfs in de slaapkamer, als hij erop aandrong, altijd beschikbaar was. Nog was het niet genoeg voor de moeder, ze wilde meer weten, erachter komen wie de schuldige was. Ram moest haar uitvoerig het leven beschrijven dat ze in Nickerie leidden, met wie ze omgingen en wie bij hen over de vloer kwamen. Hij vertelde haar van de bezoeken van Ronnie, de vriend uit Israël, hij vertelde van de boottocht naar Apoera en zijn spijt achteraf dat hij niet meegegaan was, maar, voegde hij eraan toe: 'Ik weet niet zeker of hij het was.'

'Ik wel.' Ze viel hem in de rede met een stelligheid die hem verbaasde.

'U?'

'Ja, ik.'

Nu was het haar beurt om hem - wat hij nooit had geweten - te vertellen van de aandoenlijke relatie tussen Adèle en Jule en Adèles welhaast masochistisch verlangen om jodin te worden. En met een even grote hartstocht als die waarmee ze destijds de koppeling van haar drie oudste dochters tot stand had gebracht, beleefde ze nu de ontrouw van Adèle. Zij onderging de schaamte, de overgave en het genot van haar dochter alsof ze er zelf deelgenoot van was. Ze werd niet moe om Ram te vragen hoe Ronnie en Adèle elkaar hadden leren kennen, waar ze het meestal over hadden, welke mogelijkheden van afzondering zich hadden voorgedaan, of de dienstboden zich nooit iets hadden laten ontvallen. Haar dochter kennende voelde ze instinctief dat Adèle zich van het eerste begin af erop had ingesteld om zich aan Ronnie te geven en dat het uitstapje naar Apoera niet meer dan een welkome gelegenheid voor die twee was geweest. Zij herkende de rampzalige onverklaarbare aantrekkingskracht die het jood-zijn met al zijn implicaties op haar dochter uitoefende.

Ram behoefde zich geen verwijten te maken. Hij was als echtgenoot in geen enkel opzicht te kort geschoten. Niet zijn leeftijd, niet zijn uiterlijk of zijn bedachtzame manier van doen had iets te maken met deze misstap van Adèle. Haar bevlieging was geen bevlieging, het was een doem die op haar rustte. Voor Ram, de hoorndrager, verloor de situatie het verachtelijke dat er tot voor kort aan kleefde, ze verkreeg iets enerverends, hoe meer de moeder doordrong in het geheime, intieme deel van hun leven. Voor het eerst durfde hij zich te laten gaan, liet hij de pijn van het gekneusd zijn zichtbaar worden. Zijn

gedrag verloor het plichtmatige, in zijn roep om begrip, om medeleven verkreeg hij een eigen, herkenbare stem. Zonder dat ze er erg in had raakte de moeder geheel in de ban van wat Ram haar vertelde. De ontrouw van Adèle, de nacht op het water in de schommelende barkas, de nonchalante manier waarop zij en haar minnaar met een voorbehoedmiddel waren omgesprongen, kalfden haar weerbaarheid af. Tot diep in de nacht hadden zij en Ram het over de fatale passie van Adèle, over de onvermijdelijkheid van het gebeuren, over de onvermijdelijkheid dat dat gebeuren hen in deze nacht bij elkaar had gebracht. De pijn van Ram hield op pijn te zijn, werd glorie, werd overwinning.

Toen het buitenlandse verlof, waar de ambtenaren eens in de acht jaar recht op hadden, in zicht kwam, stelde Ram aan Adèle voor om samen naar Israël te gaan. Ze keek op van het verstelwerk waar ze mee bezig was, begreep het eerst niet. Daarna begon ze zachtjes te huilen.



## Een visioen van schoonheid

*(Plaats van handeling: een bar in Sydney, kort na de oorlog)*

Bij de zoveelste whisky zegt Bill tegen mij: 'Jij met je kippige ogen zal nooit van je leven kunnen raden waar ik de mooiste vrouw ter wereld heb gezien.'

Ik: 'Wedden dat ik het raad.'

'I'll bet you.'

'Om een fles Black and White.'

De weddenschap houdt meer in dan iemand zo op het eerste gezicht zou kunnen vermoeden. Het gaat om niets meer of minder dan om de zuigkracht die het superlatief sedert onheuglijke tijden op het mensengeslacht uitoefent: de allermooiste, le Cantique des Cantiques, the Song of Songs.

Om mij niet te verslikken neem ik eerst een teug en zeg dan doodgemoedereerd, alsof het oplossen van onoplosbare raadsels mijn dagelijks werk is, maar wel elke lettergreep scherp articulerend: 'San-so-por.'

'You son of a bitch!' Bill heft zijn handen ten hemel, brengt ze naar zijn kruis, vindt ook daar geen rust, schuift zijn kruk een halve meter van mij vandaan en blijft kreunen als een gewond dier: 'You son of a bitch.'

Sansopor is geen plaats, het is een vlek, een verzameling hutten, het bestond nauwelijks, het bestaat waarschijnlijk niet eens meer. Ga naar een reisbureau en vraag om een kaartje naar Sansopor, ze zullen het je niet kunnen verkopen. Hoe is het dan in 's hemelsnaam mogelijk dat ik de mooiste vrouw ter wereld, de droomgestalte uit Bills panopticum, in deze plaats van niets, dit vacuüm, dit niet bestaande oord situeer?

Om Bill niet de indruk te geven dat ik over bovennatuurlijke, mediamieke gaven beschik, zal ik hem uit moeten leggen hoe ik, uit de overstelpende veelheid van mogelijkheden juist Sansopor eruit heb gevist. Als het nou nog een naam was geweest

die bepaalde erotische, aromatische associaties oproept, een naam uit de Duizend-en-één Nacht, uit de Decamerone, de Kamasutra - maar Sansopor...

'Bill,' zeg ik sussend, want ik wil het hinderlijke gekreun zo gauw mogelijk tot bedaren brengen, 'je hebt me toch zelf verteld dat je in militaire dienst bent geweest. Je vaalgele gezicht is het beste bewijs dat jij, net als ik, ergens in de Pacific hebt gediend. De manier waarop jij over een onvoorstelbaar mooie vrouw praat, het kan haast niet anders dan dat vrouwen die tot je verbeelding spraken daar uiterst dun waren gezaaid.'

Zo kwam in die dagen de noordkust van Nieuw-Guinea op ons over, verwend en bedrogen als we waren door Gauguin en zijn Tahiti-wonderland.

'Bill,' zeg ik, 'er bestaat geen toeval in deze wereld.'

Overal, waar MacArthur een bruggehoofd had gevestigd, bleef dat bestaan, breidde zich uit, werd een springplank voor nieuwe operaties. Sansopor was de uitzondering op de regel. De Japanners, die in de bossen waren gevlucht, wisten zich te reorganiseren en bleven aanvallen.

Na een paar nachten van hevig geweervuur - 'Jullie waren niet zuinig met ammunitie' - gaf de commandant van de basis het bevel tot de evacuatie. Omdat ik wat Maleis babbel wees hij mij aan om de kampongbewoners te gaan waarschuwen. Wie weg wilde kon met de troepen mee. Waarheen werd er niet bijverteld. Naar een veiliger plek, dat was alles. Bedenktijd was er nauwelijks.

Bij de kampong gekomen, ongeveer een uur te voet van de basis, weet ik niet wat ik zie. Een jonge vrouw is bezig de kleren, die zij net in de rivier heeft gewassen, op de rotsen te drogen te leggen. Ze draagt een strak geknoopte doek om de heupen, ze heeft lang zwart haar dat losvalt over haar schouders, haar borsten zijn bloot, haar bewegingen zijn soepel,

haar gang is volmaakt. Ze is, dat zie je zo, van gemengd bloed, een zeldzame kruising van Chinees en Papoea.

Hoe schoon zijn uw schreden in de sandalen, vorstendochter! De welvingen van uw heupen zijn als sieraden, werk van meesterhanden  
Uw borsten zijn als tweelingjongen van gazellen  
Ja, uw ranke gestalte is als een palm...

Er is haast bij mijn opdracht, er is geen tijd, geen voorwendsel, geen schijn van kans om de palm te beklimmen en zijn vruchtentrossen te plukken. Ik zoek het dorpshoofd op en leg hem de situatie uit.

Het dorpshoofd is een man van enerzijds, anderzijds. Enerzijds: De kampongbewoners hebben, aangetrokken door sigaretten en tabak, de Amerikanen aan informatie geholpen en maken gretig jacht op de Japanners die hun tuinen komen plunderen. De Japanners zullen dat niet door de vingers zien. Potong leher - de kop eraf. Anderzijds: Het vertrouwde gebied op stel en sprong verlaten is niet zo eenvoudig. Ook dat is een vorm van amputatie. Wat kunnen mijn mensen meenemen? Wanneer komen we terug? Enerzijds weegt zwaarder dan anderzijds. Mijn vorstendochter, de dochter van de Chinese winkelier en zijn Papoea-vrouw, zal met de tachtig andere bewoners van het dorp op een PT-boot of met een Dakota naar een onbekende bestemming vertrekken. Ook als ik haar nooit meer zie - en ik voorvoel al dat dit voor mij is weggelegd - zal haar beeld op mijn netvlies gegrift blijven. Iedere vrouw die ik later zal ontmoeten, zal ik blijven vergelijken met deze ene, onvergelykbare.

'Bill,' zeg ik, 'misschien ben jij wel de enige persoon in de wereld die kan bevestigen dat ik niet gek ben, niet aan hallucinaties lijd, dat ze bestaat, bestaan heeft, zal bestaan zolang

wij bestaan.’

Om hem niet het gevoel te geven dat hij erin is geluisd, dat hij in handen is gevallen van een pathologische fantast, een aartsoplichter, een gewetenloze paragnost, biecht ik op dat ik al eens eerder een proeve van bekwaamheid op dit gebied heb afgelegd. Want wat waar is is waar, ik kan er niet omheen, ik heb al eens eerder met een soortgelijke weddenschap een fles drank gewonnen.

Begin 1942. Amerika is zich aan het herstellen van de klap van Pearl Harbor. Het konvooistelsel dat haastig op touw wordt gezet, bestrijkt de Caribische Zee niet. De Duitse U-boten zwermen daar ongehinderd rond en loeren op hun prooi.

Ik werk op een kleine, langzaam varende vrachtboot, de Flora, van de KNSM. We liggen al een dag of acht in de haven van Haïti om een partij sisal, een kapokachtig spul, in te laden. De Haïtiaanse havenarbeiders zijn de zwakste en meest ondervoede die ik ken. Het laden schiet maar niet op. In de plaatselijke, Franstalige krant lees ik dat de president van de republiek een rede in het parlement heeft gehouden. Hij heeft het gehad over ‘les cheveux gris du coeur’. Ik ken die man niet, ik weet niet waar hij op doelt, de geschiedenis van zijn land is mij alleen in grote lijnen bekend - Toussaint Louverture, Dessalines, de krankzinnige keizer Christophe. 's Avonds komt de agent van de scheepvaartmaatschappij bij ons aan boord, een sportief geklede, lichtkleurige Haïtiaan met een air van een kosmopoliet.

We zitten na een lange, warme dag aan dek uit te blazen. De avond is helder, er staan sterren aan de hemel, in de verte tekenen de bergen zich af, een paar lichtjes dansen op en neer. De agent komt bij ons zitten en laat een rumpunch voor iedereen aanrukken, rum de Barbancourt. Omdat Westindiërs

graag verbroederen, maar weinig van elkaar afweten, gescheiden als ze zijn door barrières van taal, nationaliteit en slechte verbindingen, komen de agent en ik - ik kom uit Suriname - al gauw op een gemeenschappelijk uitgangspunt: Europa. De agent heeft in 1936 een tijdje in Parijs gestudeerd, ik ook. Ik studeerde op aanraden van mijn leermeester, de grote Meiers, aan de Faculté de Droit vergelijkend recht.

Het is de tijd van de Spaanse burgeroorlog, 'No pasarán'. In Frankrijk is het Volksfront van Léon Blum aan de macht. Hulp aan de zieltogende republiek wordt niet geboden. Franco zegeviert.

De agent roert dit beschamende hoofdstuk niet aan, maar heeft het over de verrukkelijkste vrouw die hij ooit heeft ontmoet. Ik beluister in zijn stem de cadans van een mij bekend, onbedwingbaar ritme en zeg tegen hem dat ik kan raden wie hij bedoelt. Hij lacht me in mijn gezicht uit.

'Kom nou, waar zie je me voor aan. Je denkt zeker dat alle Haïtianen in voodoo geloven.'

'Wedden.'

'Ik mag van de maatschappij met schepelingen geen geldzaken doen. Maar goed, om een fles Barbancourt, drie sterren.'

Het is even stil. Dan fluister ik, alsof het Gods verheven naam zelf betreft, alsof het een geheim is waar ons leven vanaf hangt: 'Moumoun.'

'Merde!' De reactie van de agent is volslagen anders dan die van Bill. Hij valt me om de hals, zoent me op het voorhoofd, pakt mijn beide handen vast en legt ze tegen zijn wangen, die fris aanvoelen van de lotion. Moumoun is niet zijn persoonlijk bezit, hij wil haar zonder scrupules met mij delen, hij is vrijgevig, exuberant, royaal. De hofmeester brengt vol bewondering voor mijn unieke prestatie de fles rum. Iedereen

aan dek wil weten hoe ik het hem heb geflikt. De eenvoud van de door mij toegepaste methode doet niet af aan het verbluffende resultaat.

‘Montparnasse?’

‘Warm.’

‘La Boule Blanche?’

‘Warm.’

‘La voila, Moumoun!’

Welke Westindiër met wat geld op zak zou niet hebben geweten dat er in Parijs van voor de oorlog maar één cabaret was, waar de mulatinnen van Guadeloupe en Martinique met die kokette doeken om het hoofd de béguine dansten dat het een lust was?

En welke Westindiër is niet bezweken voor de uitdaging die er uitging van Moumoun, die je met haar op de muziek deinende heupen de winter deed vergeten en je het El Dorado voortoverde?

De agent, die zich niet begeeft op de grijze zijpaden van zijn president, voorspelt mij een grote toekomst in de bordelen, dancings en cabarets van de metropool als waarzegger, futuroloog, gedachtenlezer. ‘Je zult rijk worden, je zult niet in een gat als dit tussen analfabeten en luie koelies je leven moeten slijten, je zult worden omringd door invloedrijke vrouwen, politici, het puikje van de emigranten.’

Even trekt een donkere schaduw over zijn genotzuchtig, zorgenvrij gezicht. Het schiet hem te binnen dat zijn eens zo adorabele Parijs door de moffen is bezet. ‘La Boule Blanche, Les Boches, Moumoun... Merde.’

Tussen Bill en mij is het weer koek en ei. Gearmd en lichtelijk zwaaiend lopen we de straat op. Kutzwagers noemden ze in Leiden, waar ik heb gestudeerd, de mannen die eenzelfde meisje

hebben gedeeld. Bill en ik zijn zwagers van een andere orde. De hoge onbereikbare, exclusieve orde van Sansopor.



**Sic transit**

Wie herinnert zich nog mr. Uffellie, advocaat, kantoor houdende aan de Herenstraat vlak tegenover de Beatrixschool? Surinamers kennen hun geschiedenis niet, heeft Albert Helman, de nestor van de Surinaamse literatuur, eens verzucht. Geen wonder, de jaartallen van de tientallen gouverneurs, die dit land met wisselend succes hebben beheerd, zijn voor een mens moeilijk uit elkaar te houden. Ik houd het daarom maar op gouverneur Klaassesz, oud-burgemeester van Groningen, die steevast sprak van 'Wij Surinamers' als hij 'jullie lamstralen' bedoelde. Onder diens weldadig bestuur is mr. Uffellie naar Suriname gekomen. Wat hem daartoe gebracht heeft, weet ik niet. Hij was voordien advocaat in Arnhem op een klein, maar goed bekend staand kantoor. Van moeilijkheden, financiële of anderszins, zal geen sprake zijn geweest, familie- of zakelijke connecties met Suriname had hij niet. Hij moet van dit land hebben gedroomd, zoals Vogel, de ongedurige hoofdpersoon uit *Het eigen lot* van Kenzaburo Oë (dat ik juist de vorige week las), Afrika aan zijn hart moet hebben gekoesterd. Met dit verschil dat Vogel Afrika nooit heeft gezien, terwijl het gezin Uffellie, bestaande uit meneer en mevrouw plus twee jongens, op een goede dag onaangekondigd met de Bonaire van de KNSM in Paramaribo arriveerde.

Mr. Uffellie, was een man van de daad. Na een paar dagen in pension Kersten in de lawaaierige Dominéstraat hield hij het centrum van de stad voor gezien. Hij vond een huis aan de Vierde Rijnweg, een eind buiten de stad, met een groot stuk land eromheen. Ook hier moet een droom mr. Uffellies handelingen hebben geleid. Wat is er mooier dan in een onbekend tropenland een bestaan op te bouwen, waar intellectuele bedrijvigheid - de advocatuur - samenvalt met het landleven. De vruchten, de bomen, de gewassen waren nieuw, de hitte, de droogte en de regenval eveneens. De toga voor de rechtszaal

en de kakibroek voor het werk op het land werden broertje en zusje.

Zoals je filosemiten hebt, zo zijn er ook negrofielen. Mr. Uffellie behoorde kennelijk tot de laatste categorie. Terwijl alle Hollanders van enige standing lid waren van de officiersclub, waar ze op zaterdagavond ongestoord onder elkaar konden schransen en dansen, deed hij daar niet aan mee. Hij zocht zijn vertier in de buitensociëteit Het Park. Dat was de ideale ontmoetingsplaats van de Surinaamse bourgeoisie om te kaarten en mahjong te spelen, te eten en te drinken, op zaterdagavond te dansen en, als ze daar nog oog voor hadden, van het uitzicht over de rivier te genieten. Alhoewel er geen sprake was van exclusiviteit op basis van huidkleur deed de officiersclub overwegend blank aan. Het Park daarentegen vertoonde het beeld van een lappendeken, van alles wat.

Het moet op een avond in Het Park zijn geweest dat mr. Uffellie door een door de STICUSA uitgezonden regisseur werd aangezocht voor een rol in een toneelstuk. Het stuk heette *De reis van Noach over de wateren*, en de regisseur was op het originele idee gekomen om de rol van Cham - die Noach, zijn vader, te schande maakt en deswege vervloekt wordt - door een blanke acteur te laten spelen. De drie broers Sem, Cham en Japhet en vader en moeder Noach vormden de bezetting van het stuk.

Ik herinner me de première in Thalia nog, hoe het vijftal op de ark, met niets dan water om zich heen, naar een door Noach losgelaten duif uitkeek in de hoop dat die met een takje, een twijg, in zijn bek terug zou keren. Of Uffellie een bijzondere aanleg voor acteren bezat betwijfel ik, zijn spel is me niet bijgebleven. Wel weet ik dat hij zich zo in zijn rol van Cham had ingeleefd, dat hij zich met de negers, die door halve garen en kwaadwilligen als afstammelingen van

Cham worden aangemerkt, ging vereenzelvigen.

Ofschoon hij tot die tijd niet de minste culturele belangstelling had getoond, geen lid van de Filmliga was geworden en nooit de concerten van het Surinaams Philharmonisch Orkest had bezocht, moet er in hem een onvermoede artistieke aanleg hebben gesluimerd. Anders is het niet te verklaren dat zijn inzending voor de prijsvraag, die het Cultureel Centrum Suriname (CCS) had uitgeschreven, als eerste uit de bus kwam.

Gevraagd was een eenakter, die zich in Suriname diende af te spelen, met een speelduur van ongeveer twintig minuten. Er waren drieëndertig inzendingen binnengekomen en de inzending onder het motto 'Sic Transit' werd bekroond. De prijs bestond uit een bedrag van tweehonderd gulden en de toezegging dat de eenakter onder de auspiciën van het CCS zou worden opgevoerd. Groot was ons aller verbazing toen de schrijver, die achter 'Sic Transit' schuilging, niemand anders dan Uffellie bleek te zijn. De roerige jonge dichters en schrijvers, die eveneens naar de prijs hadden gedongen, konden hun ergernis nauwelijks verkroppen, dat een kersverse Hollander, zo'n kaaskop, zo'n aardappelvreter, met de eer was gaan strijken. Juist in deze kringen had het geloof in eigen kunnen vaste vorm aangenomen en de bekroning van een buitenstaander werd de jury - een frater, een tekenleraar en een logopediste - niet in dank afgenomen. Als het nog iemand als Jan Voorhoeve was geweest, de linguïst en bijbelvertaler die het Sranan tongo tot een volwaardige taal had uitgeroepen en deswege in onderwijskringen voor een onzalige idealist werd versleten, dan... Maar Uffellie, die nauwelijks een paar woorden Sranan tongo kende en ze nog verkeerd uitsprak ook, hoe was het in 's hemelsnaam mogelijk dat hij het in nog geen veertien maanden tijd had klaargespeeld om alle geboren en getogen Surinamers voor schut te laten staan.

De winnende eenakter heette *Meester Vincent*. Hij speelt in de tijd van het Engelse tussenbestuur, toen stadhouder Willem v op een vissersboot naar Engeland was ontkomen, de Fransen door de patriotten als bevrijders werden binnengehaald en de Engelsen bijna alle Nederlandse koloniën, inclusief Suriname, bezetten. Jan Willem van den Bosch, eigenaar van een suikerplantage en lid van de Raad van Politie en Criminele Justitie, heeft twee opgeschoten dochters, Emily en Jacqueline. Meester Vincent is hun gouverneur. Laten nou Jacqueline en Vincent de nieuwe ideeën van Jean Jacques Rousseau aanhangen, terwijl Emily daar fel tegen gekant is. Dat brengt vanzelf aardig wat geharrewar met zich mee. Meneer Van den Bosch, tot voor kort honderd procent patriot, zwaait als een blad aan de boom om en legt, alsof het de gewoonste zaak van de wereld is, de eed van trouw aan de Engelse koning af. Als Vincent hem daarover een verwijt durft te maken wijst hij hem de deur. Jacqueline is vertwijfeld.

‘Weet u wel wat u doet,’ roept Vincent, ‘ik ben uw geweten.’

‘Dan zal ik mijn geweten het huis uitsmijten.’

Doek.

Hoe was mr. Uffellie aan dit gegeven gekomen? Wel, heel eenvoudig, zo vertelde hij mij op een avond in Het Park, terwijl we onder een breedvertakte amandelboom met slappe whiskysoda's de dorst lesten. ‘Op de Bonaire was een hofmeester, Lodewijks was zijn naam, met wie ik bevriend ben geraakt. In zijn hut had hij tot mijn stomme verbazing een wat je noemt specialistische bibliotheek. Geen romans of detectiveverhalen, nee, allemaal sociologische en historische lectuur. Op het droge af. Zo heb ik op de lange reis het proefschrift van dr. Einaar gelezen, dat over het Engelse tussenbestuur handelt. Deze weinig bekende periode is mij blijven boeien. Hoe gedragen mensen zich in zo'n situatie. Mijn eigen ervaringen in

bezet Nederland kwamen mij natuurlijk goed van pas. Daardoor bezorgde de figuur van een weinig scrupuleuze man als Van den Bosch mij weinig hoofdbrekens. Ik heb zulke mensen van nabij meegemaakt.'

Dit was de enige keer geweest dat Uffellie met mij over de oorlog heeft gesproken. Wat hij in die tijd heeft doorstaan en of hij bij het verzet is geweest, weet ik dus niet. Uit de niets aan twijfel overlatende wijze waarop hij Van den Bosch had opgetekend kon je wel opmaken dat hij vaste principes hoger stelde dan opportunistische compromissen. Een man uit één stuk, dacht ik, zo heb je er niet veel.

Uffellies reputatie in Surinaamse kringen steeg zienderogen toen een spontane uitlating van hem als een gevleugeld woord de ronde ging doen. Het was tijdens de repetitie van de *Midzomernachtsdroom*. Uffellie had aangeboden om als souffleur te fungeren, wat met beide handen werd aangegrepen, temeer omdat het aantal personen dat zich in het nauwe en benauwde souffleurshok wilde wringen uitermate klein was. De regisseur had Puck tot de wervelende spil van het spel gemaakt en liet hem zonder ophouden over het toneel ronddartelen. Op de voorgenerale moesten telkens scènes worden overgespeeld, en Jopie Kruisland, die voor Puck speelde, zweette van de weeromstuit onbedaarlijk.

'O, wat stinkt hij,' liet een Hollandse dame, figurante in het gevolg van de hertog, zich ontvallen. Uffellie, die dat opving, werd woedend. 'Blanken,' briepte hij vanuit het souffleurshok, 'die hebben een lijkenlucht.'

De vrouw van Uffellie is altijd op de achtergrond gebleven. Voor zover ik weet gaf ze zangles, maar aangezien ik haar nooit heb horen zingen, kan ik geen oordeel over haar muzikale gaven uitspreken. Ze ging nooit met haar man mee naar Het

Park en toneel was kennelijk niets voor haar. Ze voelde zich niet echt thuis in Suriname, klaagde over de warmte, over het trage tempo van de dienstboden en over de mieren, de insecten en de kakkerlakken, die haar tot in haar slaapkamer belaagden. Ik vermoed dat ze last had van een bepaalde vorm van claustrofobie, want het slapen onder een klamboe - de Uffelies hadden geen airconditioning - gaf haar, zoals ze zei, 'de creeps'. Het liefst verkeerde ze in gezelschap van landgenoten, vrouwen die hun draai in dit land niet hadden gevonden en blij waren als ze onder elkaar ongestoord hun gemoed konden luchten. Het is mogelijk dat deze instelling haar van haar man vervreemde. Hoe meer hij zich openstelde, hoe meer zij zich terugtrok en het land buitensloot.

Wat hiervan ook zij, het viel ons op dat Uffelie zich steeds minder in Het Park begon te vertonen en steeds vaker in Charley's Bar werd gesignaleerd, niet bepaald een zaak waar je een gerenommeerd advocaat verwachtte aan te treffen; het was meer een trefpunt voor slordige drinkebroers, dubieuze hosselaars en vrouwen van bedenkelijk allooi. Nu viel op Uffelie wel het een en ander aan te merken, maar aan hoerenlopen had hij zich tot dusver niet overgegeven. Het was daarom voor zijn vrienden onbegrijpelijk wat hem toch naar Charley's Bar dreef.

Tot bekend werd dat hij en zijn vrouw gingen scheiden. Na achttien jaar huwelijk gingen ze uit elkaar. Zij ging naar Arnhem terug, hij bleef met de beide jongens, die midden in het schooljaar waren, in Suriname achter.

Kort nadat de scheiding was uitgesproken en zij was vertrokken, maakte hij bekend dat hij weer ging trouwen. Met Lucie, een jonge vrouw die hij bij Charley had leren kennen. In Suriname, dat een ontelbaar aantal varianten kent, is een huwelijk tussen blank en niet blank al lang niets bijzonders

meer. Desondanks schoot de verbintenis tussen Lucie en Uffelie in het verkeerde keelgat.

Uffelies vrienden vonden dat die meid al in haar handjes mocht klappen als ze de positie van buitenvrouw van zo'n man verkreeg. Ze beschouwden het daarom als hun plicht om hem te waarschuwen voor deze onberaden stap.

'We dachten dat jij een van ons was,' zeiden ze, 'maar nu komt de aap uit de mouw.'

'Hoezo? Ik trouw toch met een van jullie.'

'Dat is het hem juist. Wat wij niet in ons hoofd zouden halen, doe jij allemaal. En je kunt het allemaal doen, omdat jij, als het erop aankomt, maling aan ons en onze opvattingen hebt.'

Ze hadden kunnen weten dat ze voor dovemansoren spraken. Uffelie zette door en luisterde de gebeurtenis op met een officiële receptie aan huis.

Voor deze gelegenheid had hij zich onherkenbaar uitgedost. Zijn voeten staken in modieuze witte schoenen en een paars strikdasje gaf hem het aanzien van een conferencier. Een deel van de gasten, en daar viel de cliëntèle van Charley's Bar natuurlijk niet onder, was speciaal gekomen om Lucie eens goed van nabij op te nemen. Dat ze een jeugdig figuur had, goed haar, een gave huid en een mooi rond gezichtje stond buiten kijf. Ze stond in haar maagdelijk witkanten bruidstoilet ietwat bedeesd naast de bruidegom en keek af en toe verliefd naar hem op. De eerste indruk viel beslist in haar voordeel uit. Het leek erop dat Uffelie het pleit had gewonnen.

Drie weken na het huwelijk, midden in de nacht, ging bij Johan Duurvoort, de deken van de balie, de telefoon. Uffelie was aan de lijn. 'Of je meteen langs wil komen, ik heb je dringend nodig.'



‘Nou Bert,’ zei Johan, niet anders denkende dan dat Uffellie, wat wel eens vaker gebeurde, teveel op had, ‘dat kan wel tot morgen wachten.’

Zelden heeft de deken van een op het oog geringe nalatigheid meer spijt gehad. De volgende dag was Uffellie dood. De dokter constateerde een natuurlijke doodsoorzaak, het hart. De deken, gebukt onder schuldgevoel, bracht het nachtelijk telefoongesprek ter kennis van de officier van justitie.

‘Je denkt toch niet...’

‘Ik wou dat ik het wist,’ zuchtte de deken en hij vertelde van een feestje een paar avonden voor het huwelijk bij Uffellie aan huis. Bert glom als een pauw toen Lucie haar armen om Marc, de oudste zoon, zo te zien een slungel van een jongen, heensloeg. ‘Zie je hoe goed die het al met elkaar kunnen vinden,’ had hij Johan in het oor gefluisterd. En wat waar is moet gezegd worden, liefderijk, als een echte moeder, voerde Lucie Marc uit een glazen bakje vruchten op sap. Marc, die niet wilde achterblijven, duwde met hetzelfde prikkertje een kers tussen haar lippen. ‘Je morst,’ had Lucie toen geroepen, ‘ik zal je straks leren hoe je een vrouw moet voeren.’

Johan had er toen niet bij stilgestaan, maar nu schoot het allemaal weer door zijn hoofd, die overdreven aandacht voor Marc, dat openlijk flirten met de zoon vlak voor de ogen van de trotse vader.

‘Ja, ik begrijp wel dat het je hoog zit, maar wat wil je dat ik doe?’ zei de officier, voor wie een half woord al voldoende was, en hij beantwoordde de door hem zelf opgeworpen vraag: ‘Een lijkschouwing, ze zullen me zien aankomen.’

De twee vlaggen, de Surinaamse met de vijf sterren en het rood, wit en blauw werden die ochtend boven het parket halfstok gehesen. Toen Lucie dat hoorde belde ze Amo, de fotograaf, en vroeg hem om met haar in een taxi mee te gaan voor

het maken van foto's. Hoe ze het in die korte tijd voor elkaar heeft gekregen, weet ik niet, maar ze zag er in haar rouwjurk en bijpassende accessoires, ceintuur, tasje en handschoenen, onberispelijk uit. Wit, de rouwkleur die ze een heel jaar wilde gaan dragen, stond haar goed en verleende haar een zekere distinctie.

Amo zat naast de chauffeur, zij zat op de achterbank van de auto, rechtop tussen de beide jongens. De taxi stopte voor het parket, ze stapten uit en Amo begon naar een gunstige opstelling te zoeken om het drietal met de vlaggen op de achtergrond duidelijk in beeld te krijgen.

Zo iets gaat natuurlijk niet ongemerkt. Nieuwsgierigen dromden om hen heen, want het nieuws van Uffelies plotselinge dood had zich snel verspreid. De officier, wiens werkkamer zicht op straat had, kwam naar buiten om hen te condoleren. 'Het is voor ons allemaal een groot verlies,' zei hij, terwijl hij ze een voor een de hand drukte. 'De deken en ik hebben vanochtend al overleg gepleegd. Op een buitengewone zitting van het Hof zal uw man, jullie vader, de volgende week worden herdacht.'

Lucie, een zakdoekje bij haar ogen, bedankte hem voor zijn medeleven. De jongens staarden zonder een woord te zeggen voor zich uit. Johan ziet spoken, dacht de officier, en zich tot Lucie wendend: 'Als ik straks nog iets voor u doen kan.' Hij was ervan overtuigd dat ze niet lang weduwe zou blijven.

Een groot aantal bloemstukken, uit verschillende geledingen van de maatschappij, sierde de baar. De vrienden, diep geschokt, hadden voor een krans gezorgd, witte stefanoet, de geurige lievelingsbloem van Uffelie, de bloem die hij drie weken geleden eigenhandig op de japon van zijn vrouw had gespeld. Op het lichtblauwe zijden lint stond in zilveren letters: *Jij was een van ons.*

Eerst vele maanden later heeft Uffelies buurman me in een vertrouwelijke bui verteld, dat Lucie al een dag na het huwelijk Marc had verleid. Op de bewuste laatste nacht, die van het middernachtelijk telefoongesprek, was de ruzie tussen de beide partijen, Uffellie contra Lucie en Marc, zo hoog opgelopen, dat de jongste zoon het huis was ontvlucht en bij de buurman was komen uithuilen. De buurman had geschreeuw en gestommel gehoord en de indruk gekregen dat er met stoelen en flessen werd gesmeten. Hij had er even over gedacht om de politie te waarschuwen, maar vanwege Uffelies maatschappelijke positie had hij daarvan afgezien. Nu had hij, evenals de deken, daar oprecht spijt van.

‘Heb je nog wat kunnen opvangen?’

‘Nee, nauwelijks. Een paar keer heb ik hem “motjo, motjo”, (jij hoer, hoer) horen roepen. Daarna niets meer.’

Zijn laatste woorden. In een taal die hij nooit goed heeft kunnen uitspreken. Sic transit, zo vergaat 's werelds glorie.

**Noblesse oblige**

Jean Huerta Alberga, alias Jantje, hoofdcommies op het departement van Openbare Werken, getrouwd, drie jongens. Hobby: kaarten. Ik mag mezelf bekend veronderstellen. Sedert kort officier van justitie, getrouwd, kind op komst, prettig huis. Hobby: toneelspelen.

Het is middag, een koele bries waait over de Surinamerivier, de hitte van de dag is voorbij, we hebben een bad genomen, schone kleren aangetrokken en ons, zoals gewoonlijk, naar de buitensociëteit Het Park begeven. Nu zitten we op het wrakke balkon uit te kijken over de rivier en over het plein, met zijn oude vertrouwde, mahonie- en tamarindebomen. Aan de steiger ligt de Frederik Hendrik van de KWIM, de kapitein en de eerste stuurman zullen straks wel naar Het Park komen om een partijtje te biljarten. Een enkele barkas tuft voorbij, de veerboot naar Meerzorg is bezig de rivier over te steken.

Bottse, de kelner, heeft ons, zonder eerst te komen vragen wat we gebruiken willen, onze reguliere consumpties gebracht, een rumpunch voor Jantje en voor mij tamarindestroop. Schuin tegenover Het Park ligt het paleis van de gouverneur, baron A.J.A.A. van Heemstra, op en top een autocraat. Hij heeft twee welgeschapen dochters, die zich weten te gedragen en hem niet in opspraak brengen. Hoewel hij door Kruisland, de enige cabaretier die Suriname rijk is, vaak op de hak wordt genomen - hetgeen ertoe geleid heeft dat ambtenaren geacht worden diens voorstellingen niet te bezoeken - geniet A.J.A.A. bij de burgerij een groot aanzien. Dat heeft hij te danken aan zijn stellingname tegenover de minister van Koloniën, die hij eens in een kwade bui - niemand weet daar het fijne van - Simon de leugenaar heeft genoemd. Kort samengevat komt het hierop neer dat hij zijn taak als landvoogd anders opvat dan men het in Den Haag graag had gezien. De tweeledigheid van zijn functie brengt mee, dat hij én de belangen

van de kolonie én die van het koninkrijk voorstaat. Door te zeer op het eerste de nadruk te leggen, is hij enige malen in conflict gekomen met Koloniën.

Kort geleden was er echter iets gebeurd dat veel van zijn aanhangers ernstig had geschokt. De gouverneur had een van zijn vertrouwelingen, de districtscommissaris van Nickerie, voor zijn vrienden Oom Ben, plotseling uit zijn functie ontheven en oneervol ontslagen. Van de ene dag op de andere was deze populaire gezagdrager ambteloos burger geworden. Het oneervolle ontslag betekende dat hij zijn aanspraak op pensioen had verloren. Oom Ben had altijd royaal geleefd, op een dubbeltje werd niet gekeken. Sparen was er niet bij. Nu moest zijn vrouw, de gastvrije tante Leni, met het bakken van taarten - ze stond altijd al bekend om haar verrukkelijke boliviade - het brood zien te verdienen.

Wat was er gebeurd? Op grond van geruchten die hem bereikt hadden, had de gouverneur de gouvernementsaccountant opdracht gegeven om onverwijld overzee naar Nickerie te varen, daar aangekomen zich onmiddellijk naar het kantoor van de DC te begeven en over te gaan tot de controle van de kas. De accountant had aan die opdracht gevolg gegeven en had geconstateerd dat er een tekort van f 8000,- was. Ter verantwoording naar Paramaribo ontboden, gaf de DC zonder omwegen toe dat hij het geld uit de kas had genomen. Hij had het geld geleend aan een vriend, die in grote financiële nood verkeerde, maar hem op zijn woord had verzekerd dat hij het bedrag voor het eind van de maand zou retourneren. De transactie zou geruisloos verlopen zijn als niet... Hij zegde toe het ontbrekende bedrag binnen vierentwintig uur te zullen aanzuiveren. De gouverneur was evenwel onverbiddelijk. De DC mocht dan wel tot zijn vertrouwelingen hebben behoord, hij had dit in hem gestelde vertrouwen beschaamd. Het was

een niet te vergoelijken zwakheid van karakter om vriendschappelijke gevoelens zwaarder te laten wegen dan zijn verplichtingen als ambtenaar tegenover het land. Op zulk een wankelmoedig gedrag paste maar één remedie: oneervol ontslag uit de overheidsdienst.

Dit rigoureuze disciplinaire optreden van A.J.A.A. bracht, dat kun je begrijpen, de gemoederen in beweging. Verzoekschriften met honderden handtekeningen (en gewaarmerkte kruisjes voor wie het schrijven niet machtig was) en vol van sympathiebetuigingen voor Oom Ben werden tot de gouverneur en zelfs tot de Kroon gericht. Er werd daarin gewezen op het vele goede werk dat hij voor het district had verricht. In een ingezonden brief in *De Banier van Waarheid en Recht* stelde een briefschrijver zelfs voor om de pas aangelegde rijstpolder naar hem te noemen. Algemeen was het gevoelen dat er meer achter zat. Maar hoezeer men ook wroette in het verleden van Oom Ben en zijn conduitestaat onder de loep nam, er was niets te vinden dat enig licht kon werpen op de strenge bestraffing die hem ten deel was gevallen.

Het behoeft geen verbazing te wekken dat wij, Jantje en ik, die middag daar op het balkon over de downfall van Oom Ben spraken. Mijn standpunt was dat de gouverneur in dit geval te impulsief had gehandeld. Hij had kunnen volstaan met op discrete wijze te laten doorschemeren dat hem het gerucht van zekere onregelmatigheden ter ore was gekomen. Dat zou voldoende zijn geweest om de DC de gelegenheid te geven het tekort zo snel mogelijk, laat ons zeggen binnen vierentwintig uur, aan te zuiveren. Door de accountant als het ware een overval te laten plegen was iedere tussenoplossing onmogelijk geworden. De gouverneur, dat was mijn voorzichtige conclusie, had, indien hij de zaak anders had aangepakt,

met een ernstige reprimande kunnen volstaan.

Jantje was het daar volstrekt niet mee eens. 'Noblesse oblige,' herhaalde hij een paar keer, 'noblesse oblige.' Oom Ben had moeten beseffen dat hij zich aan overheidsgelden vergreep, toen hij die vriend van hem die achtduizend gulden gaf. En wat is dat nou voor een vriend om zo'n hoog bedrag aan iemand te vragen? Hier was een weigering, een beslist nee op zijn plaats geweest. Toen ik de hoge nood waarin de vriend verkeerde even aanroerde, viel Jantje me in de rede. 'Als de nood werkelijk zo hoog is dat er geen uitweg meer is, dan moet een man weten wat hem te doen staat.' Dat Ben voor zulke kletspraat door de knieën was gegaan, bewees alleen maar dat hij niet opgewassen was tegen zijn taak. 'Dat standpunt van jou lijkt nergens naar. Laten uitlekken dat je van de hele smeerboel op de hoogte bent en dan je ogen maar sluiten tot alles weer koek en ei is. Een mooie boel. Als dat jouw opvatting van justitie is, dan wacht Suriname in de toekomst nog heel wat fraais. Het taoïsme van onze Chinese vrienden wordt na tweeduizend jaar weer in de praktijk gebracht. Niks doen en alles sal reg kom. Ik zal je wat zeggen, al komt het misschien hard aan: 'Je bent te soft voor officier. Je had advocaat moeten blijven. Pleiten voor verzachtende omstandigheden, een doodzieke vrouw, een vriend in de piepzak. Zachte heelmesters maken stinkende wonden, heeft mijn vader me geleerd.'

'Mijn vader heeft me ook iets meegegeven: Fortiter in re suaviter in modo - Krachtdadig wat de zaak zelve betreft, lankmoedig in de wijze waarop.'

'Daar hoef je bij mij niet mee aan te komen. Mijn Latijn gaat niet verder dan amo, amas, amat. A.J.A.A. is een man naar mijn hart. Absoluut onkreukbaar. Dat verlangt hij ook van zijn ambtenaren. Wie faalt moet daaruit de consequenties



trekken. Aan ons ké poti (och arme)-systeem moet eindelijk een eind worden gemaakt. Wat heeft dat systeem ons anders opgeleverd dan een stel karakterloze mensen, die elkaar de hand boven het hoofd houden? Wil jij dat systeem soms goedpraten?’

Ik klapte in mijn handen. ‘Dank je wel, Bottse.’ Nu was het mijn beurt. ‘Er zijn altijd twee kanten aan een zaak,’ zo begon ik, ‘het algemeen belang en het belang van het individu. Dat Oom Ben iets verkeerd heeft gedaan staat zo vast als een paal boven water.’

‘Het valt me nog mee dat jij dat inziet.’

‘Laat me even uitspreken. De gouverneur krijgt een tip. In mijn werk krijg ik die ook dagelijks. Maar wat doe ik ermee? Als er iets in kan zitten, laat ik ze natrekken. Zo voorzichtig mogelijk, zonder er ruchtbaarheid aan te geven. Het hangt er natuurlijk vanaf waar het om gaat. Is er iets onherstelbaars gepleegd, een moord bij voorbeeld, dan heeft wachten geen enkele zin. Maar als we de moord hadden kunnen voorkomen, als we de dader een signaal hadden kunnen geven dat hij geschaduwd werd, was dat dan niet veel beter geweest? Dan had hij waarschijnlijk het wapen, laat ons zeggen het pistool, weer in zijn zak gestoken, het dodelijk schot was niet afgegaan, het slachtoffer zou geen slachtoffer zijn geworden, de maatschappij niet in rep en roer gebracht. Taoïsme noem je dat. Ik weet niet waar je die wijsheid vandaan hebt. Voor mij is het gewoon een manier van werken, ik zie mijzelf als een soort stootkussen, dat schokken moet kunnen opvangen. Vanuit die positie geef ik wenken door aan mensen, die daar de voelhorens, de antenne voor hebben. Wie die berichten opvangt en ontcijfert weet meestal wel wat hij doen of laten moet.’

Jantje was niet geïmponeerd. ‘De vlieger gaat niet op. Ben had al een fikse greep in de kas gedaan, toen A.J.A.A. de

accountant op hem afzond. Moest Van Heemstra soms wachten tot hij het nogmaals zou doen? Op wiens hoofd zouden dan de verwijten neerkomen? Un homme averti en vaut deux. Wie geeft jou de verzekering dat onze joviale Oom Ben een eventueel signaal zou hebben opgevangen?’

Het gesprek was in deze geest nog lang doorgedaan. Toen ik tegen achten opstond om naar huis te gaan zei Jantje dat hij nog een poosje bleef schommelen - we zaten op houten schommelstoelen - om uit te blazen. Ik betaalde Bottse, liep de trap af naar beneden en hoorde hem fluiten: It is a long way to Tipperary, it is a long way to go.

Tegen middernacht kwam er een telefoontje van de wachtcommandant. De bovenkieren van Jantje waren op de stenen trap aan de Surinamerivier bij het Plein aangetroffen. Bij informatie was gebleken dat hij die avond niet thuis was gekomen. Vermoeden van misdrijf lag voor de hand. Ik gaf de commandant opdracht om onmiddellijk met dreggen te beginnen, sprong uit bed, kleepte me aan en spoedde me naar het politiebureau. Want dat Jantje verdronken was, stond voor mij vast. Of er van een misdrijf sprake was, daar liet ik me voorlopig niet over uit. Mijn vermoedens gingen in een andere richting. Niet zonder vooropgezette bedoeling had ik die vooravond op het balkon van Het Park met hem een spel van kat en muis gespeeld. Het mag er dan op geleken hebben dat Jantje van ons tweeën de bekwaamste speler was, ik was degene die de troeven in handen had. Jantje huldigde een in zijn ogen sluitende, Spartaanse theorie, ik daarentegen opereerde behoedzaam van casus naar casus, telkens weer op zoek naar een mogelijke oplossing.

Had ik duidelijker moeten zijn, vroeg ik mij af. Volgens de inlichtingen waar ik over beschikte was Jantje de laatste

tijd vaak in Chinese speelhuizen gesignaleerd. Surinaamse ambtenaren plegen wel meer gelegenheden te bezoeken die ze beter hadden kunnen mijden. Dat hoefde dus op zichzelf niet onrustbarend te zijn. Mijn informant had er echter iets aan toegevoegd. Jantje had een paar avonden achter elkaar grote bedragen opgezet en verloren. Toen hij geen geld meer had, had hij van de bankhouder het nodige geleend. Een schuldbekentenis, een zogenaamd 'I owe you', was snel getekend. Ook dat geleende geld had hij verspeeld. Een ambtenaar heeft op financieel gebied maar een beperkt incasseringsvermogen. Als hij niet over eigen geld beschikt - en dat was bij Jantje helaas het geval - zijn er eigenlijk maar twee manieren om zich uit een dergelijke situatie te redden: het verlenen van gunsten of een greep uit de kas. Jantjes positie was niet van dien aard dat hij gunsten van enige importantie, zoals importvergunningen, zou kunnen verlenen. Wat als uiterste redmiddel dan overbleef was te voorzien.

Het gesprek over Oom Ben had voor Jantje een vingerwijzing moeten zijn dat ik van zijn situatie op de hoogte was en dat ik hem nog een kans wilde geven om zijn nek te redden. In plaats van die kans met beide handen aan te grijpen, had hij me allerlei verwijten naar het hoofd geslingerd en mij uitgemaakt voor iemand die niet deugde voor zijn vak. Hij had niet kunnen of willen begrijpen wat voor spel ik met hem speelde en dat ik, anders dan ik voorwendde, het in grote lijnen eens was met de handelwijze van de gouverneur. Jantje kon of had het niet willen begrijpen dat ik desondanks, desniettemin, tegen beter weten in, alleen vanwege onze jarenlange vriendschap, van het rechte pad was afgeweken en dat ik, om hem te redden, mij niet had gedragen - ik citeer hier het eedsformulier - zoals het een brave en eerlijke officier van justitie betaamt.

Of kan het zijn dat hij het hele doorzichtige raamwerk van mijn praatjes heeft doorzien? Dat zijn vriendschap voor mij veel dieper ging dan ik had kunnen bevroeden, en dat hij mij juist heeft willen behoeden voor de ergste misstap die een officier van justitie kan maken: het stellen van persoonlijke consideraties en vriendschap boven hetgeen zijn ambtseed van hem verlangt. In dat geval was ik de botterik, en niet hij. En wat voor een botheid. Ik was zo godvergeten stompzinnig geweest om iemand die geen rooie cent meer bezat te vertellen dat hij binnen vierentwintig uur twintigduizend gulden moet neertellen. Ik had niet anders gedaan dan hem de tijdslimiet aangegeven. Nog vierentwintig uur, ouwe jongen - Bottse, breng nog maar een rumpunch voor meneer - en dan is het met jou en je pensioen gedaan.

De wachtcommandant heeft me gemeld dat het lijk bij de samenvloeiing van de Suriname- en de Commewijnerivier is opgehaald. Sporen van geweld zijn er niet op aangetroffen. Het lijkt er volgens de wachtcommandant op dat hij een eind is gaan zwemmen tot zijn krachten het hebben begeven. Zelfmoord is niet uitgesloten. Muntslag, de op het Plein surveillerende agent, heeft me om half acht nog met hem op het balkon van Het Park zien zitten. Ook dat is gerapporteerd.

Vraag: 'Wat voor indruk maakte hij op u? Depressief?'

'Nee, niet in het minst. Eerder het tegendeel.'

Een vrouw en drie kinderen. Noblesse oblige.

**De geest van Boni**

Het is oktober 1963. Ik ben rechter in het derde kanton, hetgeen zoveel wil zeggen dat ik rechtspraak in de buitendistricten. We hebben geen afzonderlijk adatrecht in Suriname, we leven allemaal onder een en hetzelfde rechtssysteem. Napoleons Code Pénal is tot hier toe doorgedrongen en zelfs de in stamverband levende Indianen en bosnegers diep in de binnenlanden zijn eraan onderworpen. Niet dat zij daar veel last van hebben en het is ook niet zo dat het gouvernement er erg de hand aan houdt.

Zonder dat er enig wetboek aan te pas komt hanteert de granman in het bosland de weegschaal van het recht: 'Mi wegi hem so, mi wegi hem so' - ik heb de zaak op deze en op gene wijze gewogen. Het is de aan het wegen van alle rechtspraak inherente formule, voordat het vonnis wordt geveld: zoveel flessen taffia, rum, of het schoonvegen van de weg, die van het dorp naar de rivier leidt, een voor een mannelijke boosdoener diep vernederende arbeid.

Alleen als het bericht van een zwaar misdrijf naar de stad doorsijpelt, komt het ambtelijke justitiële apparaat in actie. Nadat het proces-verbaal is opgemaakt, moeten de verdachten voor de rechter verschijnen, die op zijn beurt een zelfde denkbeeldige weegschaal, zij het met andere gewichten, als het opperhoofd hanteert. Dit laatste nu is mijn taak. Veel zaken dringen gewoonlijk niet door, want de granman en zijn kapiteins houden de fotobakra's, de heren uit de stad, liever op een gepaste afstand. (Het woord fotobakra kan enig misverstand wekken, omdat bakra blanke betekent. Een fotobakra daarentegen is iedere autoriteit, die vanuit de stad naar het bosland komt, zonder dat zijn huidkleur daar iets toe doet.)

De griffier en ik weten wat we aan elkaar hebben. Hij kent mijn voorliefde voor een tocht over de Marowijne naar de Lawa en Tapanahony, en ik kan er zeker van zijn dat de datum

van een zitting in die buurt altijd in oktober valt. Het is dan volop droge tijd, het water in de rivieren is flink gezakt, de rotsen zijn bloot komen te liggen en de woest bruisende soela's maken een nog machtiger indruk dan anders. Ik ben vanzelfsprekend ook op de hoogte van de voorkeuren van de griffier. Hij houdt bij het plannen van de reis zoveel mogelijk rekening met de maanstand, zodat we geen donkere nachten hoeven te vrezen. Vrezen is misschien niet het juiste woord. De griffier, een Hindostaan, is geen bijgelovig man, die voortdurend de jorka's, de boze geesten, goedgunstig moet stemmen, integendeel, hij is een grappenmaker die graag de spot drijft met de imaginaire angsten waaronder vele van zijn landgenoten gebukt gaan. Hij weet uit ervaring hoe heerlijk het is om na een lange warme dag op een eilandje of op een hooggelegen plek aan de oever het kamp te laten opslaan en bij het vuur - want het wordt 's avonds aardig koel - uit te kijken over het tintelende water.

Zo'n expeditie in stevige korjalen, die tegen het geweld van de stroomversnellingen bestand zijn, duurt meestal drie weken en moet grondig worden voorbereid. Voedsel en dranken, medicijnen en slaapgerei worden in goed sluitende trommels geborgen, zodat het opspattende water niets kan bederven. Voeg daarbij een staatsieportret van de koningin, drie toga's - een voor de rechter, een voor de officier van justitie en een voor de griffier -, een groen laken om als tafelkleed te dienen en een houten hamer om de opening en sluiting van de zitting aan te geven. Waar de zitting ook mag worden gehouden, in een open hut, een schoolgebouw of een schuur, altijd worden ritueel en decorum strikt in acht genomen. Niet zozeer omdat ze in een of ander reglement staan voorgeschreven, maar omdat zonder die paraferalia het sacrale element, dat aan rechtspraak

nu eenmaal eigen is, niet langer zichtbaar is. Aan die imponerende zichtbaarheid is het te danken, dat we in de binnenlanden nooit met een schot hagel of zo iets banaals als 'contempt of court' zijn geconfronteerd.

De motorist - de korjalen zijn alle voorzien van een 25pk. buitenboordmotor - en de koelamannen zijn ervaren Djoeka's, die de vrachtvaart op de rivier verzorgen. De koelamannen zijn de loodsen, die ook de lange, buigzame stokken hanteren, waarmee ze voorkomen dat de boot in de stroomversnellingen tegen de rotsen te pletter slaat. Er gaat een grote mate van zekerheid uit van zo'n man, die op de voorplecht van de boot gehurkt zit en met uitgestoken arm aan de motorist, die tevens stuurman is, nauwkeurige aanwijzingen geeft hoe tussen het gesteente door te varen. Het gebeurt dan ook zelden dat een boot in de stroomversnelling omslaat, de lading of passagiers in het water terechtkomen of, erger nog, verloren gaan. Toch blijft het passeren van de grote vallen - en het zijn er nogal wat - midden in de ongerepte wildernis telkens weer een groots en spannend gebeuren.

De 'ins and outs' van zo'n tocht, wat een mens ziet en ondergaat op zo'n reis, zal ik niet proberen te beschrijven. Voor het verloop van dit verhaal is het voldoende te weten dat er elke middag omstreeks vier uur bij een geschikte landingsplaats wordt stilgehouden. In hoog tempo worden wat takken gekapt om een hut met een dakbedekking van palmladeren als nachtverblijf gereed te maken. Ik slaap het liefst op een opklapbaar veldbed, de griffier in een hangmat. De vermoeidheid na een dag in de brandende zon en de scheut cognac na het eten zorgen steevast voor een goede nachtrust.

Dit keer maken we de tocht in een uitgebreider gezelschap dan gewoonlijk. Een landmeter gaat mee, en ook een majoor



van de Koninklijke Landmacht, die nog maar kort in Suriname is, heeft zich bij ons aangesloten. In het gevolg van de majoor bevindt zich een sergeant-telegrafist, die elke ochtend vroeg zijn apparatuur opstelt en de dag begint met een eindeloos 'Hallo Paramaribo, hallo Paramaribo'. Seingraaf - ja, waarachtig, zo heet hij - is een boom van een kerel, diepzwart en met een gezicht waarvan de goedmoedigheid afdruipt. Hij wekt, ondanks zijn militaire uniform, de indruk dat hij geen vlieg kwaad kan doen. Bij hem vergeleken is de griffier, toch ook niet een van de kleinsten, maar een tenger mannetje.

Het komt op zo'n tocht herhaaldelijk voor dat de korjalen, vanwege het lage water, niet door de vallen heen kunnen. Ze worden dan geleege en alle vracht wordt op de schouders van de bootslieden over de rotsen gedragen. De lege korjalen worden met touwen over de rotsen getrokken en gesleept, om aan de andere kant van de stroomversnelling weer beladen te worden. De inzittenden klauteren in zo'n geval over de rotsen, soms hele heuvels van steen, en wachten rustig af tot het sein komt om weer in de boten te stappen.

Om niet uit te glijden over het vochtige, gladde gesteente is het raadzaam je schoenen uit te trekken. Ons, 'old timers', kost het geen enkele moeite om op blote voeten de oversteek te maken, maar voor de majoor is het net iets te veel. Hulpeloos, met opgestroopte broekspijpen, staat hij op een wankelend rotsblok, zijn nog niet door zand, schelpen en stenen geharde voetzolen kreunen van de pijn.

Op zulke momenten, het is twee uur in de middag, is het alsof de zon nog meedogenlozer op zijn slachtoffer neerkijkt dan anders. Niemand schenkt veel aandacht aan de hachelijke positie van de majoor. Het gaat hier toe als bij elke ontgroening, de nieuweling moet hardhandig worden ingewijd. De enige

die daarvan niet is overtuigd is de telegrafist. Goedig van aard, en levend in de hoop dat hij nog eens voor verdere opleiding naar Holland zal worden gezonden, kan hij zijn meerdere niet zo zien lijden. Hij huppelt naar hem toe, pakt hem vast, hijst hem op zijn rug en draagt hem als een zoutzak naar de andere kant van de val. Bij een omgevallen boomstronk gekomen bukt hij zich en laat de majoor behoedzaam van zijn rug afglijden. Dat gebeurt natuurlijk niet ongemerkt. De griffier, behaaglijk aan de oever van de rivier gezeten, schatert het uit van het lachen. '1863,' roept hij, als hij Seingraaf met de majoor op zijn rug ziet naderen, '1863!' Meer niet. Alleen maar een jaartal. Het jaar dat de goede koning Willem III de slavernij, rijkelijk laat, in de Westindische koloniën heeft afgeschaft.

We hebben dit keer voor ons doen handen vol werk. Op een van de tabbetjes, eilanden in de rivier, is een ernstig misdrijf gepleegd. Suriname grenst aan Frans Guyana en de grens tussen beide landen is de middellijn van de rivier. Dat heeft de Czaar aller Russen in 1915 bij arbitrage uitgemaakt. Aan de landmeter is het nu om te bepalen of Boni-tabbetje, het eiland van Boni, al of niet Surinaams territorium is, wat weer beslissend is voor de bevoegdheid van de rechter om van de zaak kennis te nemen. Eerst moest dus worden uitgemaakt welk van al die honderden grote en kleine onbewoonde eilanden zonder naam, het bewuste eiland is.

Vragen stellen aan de Djoeka's is meestal onbegonnen werk, ze zijn er als geen ander in bedreven om de vragensteller om de tuin te leiden. Vragen over hun animisme, hun liefdeleven, hun slangencultus leveren de meest vreemde antwoorden op. Menige cultureel antropoloog, die de vakliteratuur met nieuwe inzichten verraste, moest later toegeven dat hem (haar) heel wat op de mouw was gespeld. Zelfs de onschuldige vraag naar de naam van een tabbetje stuit op een groot aantal

tegenstrijdige aanwijzingen.

Er komt dan een moment dat een beslissing moet worden genomen. 'Dit is Boni-tabbetje, daarmee uit.' Ziezo, de speurtocht wordt gestaakt en de landmeter kan aan de vaststelling beginnen. De grootste helft van het eiland blijkt inderdaad aan de Surinaamse kant van de middellijn te liggen, hetgeen met zich meebrengt dat het eiland Surinaams grondgebied is.

Boni, voor wie het niet weet, was de laatste grote aanvoerder van de marrons, de weggelopen slaven die zich in de binnenlanden hadden gegroepeerd en van daaruit de plantages aanvielen. De strijd van de Boni's, zoals zijn volk werd genoemd, tegen het uit Nederland overgekomen leger, dat onder bevel stond van de Zwitserse kolonel Fourceoud, is een van de meest roemruchte in de geschiedenis van de West-Indiën.

Kan het zijn dat de geest van Boni voor de telegrafist oprees toen de griffier hem aan de slavernij herinnerde? Want hoe moet ik anders zijn gedrag verklaren? Die nacht, terwijl wij allen vredig slapen, sluipt hij naar de hangmat van de griffier. Hij buigt zich over het slapende lichaam en brengt zijn beide handen naar diens strot. De griffier schrikt wakker en ziet bij het zwakke schijnsel van de afnemende maan het kolossale lichaam van de telegrafist boven zich opdoemen. Alle verschrikkingen uit een duizendjarige demonologie verschijnen voor zijn geestesoog.

'Mi sa sori joe, joe koeliebeest.' - Ik zal het je betaald zetten, jij koeliebeest.

De griffier beseft het dodelijk gevaar waarin hij verkeert. Tegenstand bieden heeft geen zin. Alleen onderdanigheid kan hem redden.

'Mi begi joe, papa.' - Ik smeeek je, vader.

De handen blijven de hals omklemmen. De druk neemt toe.

‘Mi begi, mi begi.’

De griffier in doodsnood kronkelt als een wurm, die op het punt staat aan een vishaak te worden vastgemaakt.

‘Ik zal doen wat je maar wilt. Ik ben je slaaf, grote vader.’

De druk van de handen verslapt.

‘Vanaf wanneer?’

‘Sedert vandaag, papa.’

‘Ik mag je zweepen.’

‘Ja, papa.’

‘Dertig zweepslagen?’

‘Ja, papa.’

‘Spaanse bok?’

‘Ja, papa.’

‘Je brandmerken?’

‘Ja, papa.’

‘Je met je blote gat op een nest van rode mieren te laten zitten?’

‘Ja, papa.’

Het lijkt erop dat de woede van de telegrafist is bekoeld. Voltrekking van de straffen laat hij achterwege, hij heeft genoeg aan de voldoening die de enkele opsomming hem geeft. Dat hij daarbij het spoor is bijster geraakt, wat doet het ertoe? In het aan onmenselijke straffen zo rijke arsenaal van de slavernij komt de bestraffing met de rode mieren nergens voor. Misschien is het alleen het beeld van willekeur, onvrijheid en vernedering hem bijgebleven. Zo'n beeld heeft geen scherpe omlijning, het is in de loop van de tijd vaag en schimmig geworden, en toch heeft het de krammen behouden waarmee het zich aan de gevoelsaderen van de nakomelingen blijft vastklampen.

‘Hallo Paramaribo, hallo Paramaribo.’

Het is vroeg in de ochtend en de stem van de telegrafist verraadt niets van de doorstane emoties. De griffier, een en al bedrijvigheid, helpt hem een handje, knielt naast het zendapparaat en draait aan een hendel.

'Wiki boen?' roept een van de bootslieden hem toe. Het is hier langs de rivier een normale begroeting in de ochtend.

Vrolijk beantwoordt hij de groet: 'Ai ba, wiki boen.' - Ja hoor, ik ben goed wakker geworden.

Wie die twee, de telegrafist en de griffier, daar zo bezig ziet, zal niet kunnen geloven dat in de afgelopen nacht, meer dan honderd jaar na dato, de slavernij weer is ingevoerd.

**Zodoende**

‘Hoe is het met je?’

‘Zal ik je wat vertellen? Ik heb vanochtend een erectie gehad.’ De doodzieke man op het bed kijkt me triomfantelijk aan. Met deze mededeling heeft hij alle meewarigheid van mijn kant de pas afgesneden. Het is een signaal dat op leven wijst, libido, onverwoestbaarheid.

Eggie is mijn vriend, een grote, zwaargebouwde man met een machtige borstkas die uit zijn open pyjamajas naar buiten puilt.

‘Ik heb wat markoesa's voor je meegebracht.’ Ik weet dat hij van markoesa's houdt. Ik ben speciaal voor hem vroeg naar de markt gegaan om een paar mooie op de kop te tikken. Maar de aanblik van de korf met de blozende markoesa's vermag hem niet af te leiden. Zijn gedachten blijven rondom het evenement van vanochtend cirkelen.

Eggie is geen opschepper. Hij behoort niet tot de Surinamers die tot in hun nadagen prat gaan op hun machismo, dat ze met het woord ‘kras’ plegen aan te duiden. De dokter heeft hem op zijn verzoek gezegd wat hem scheelt en hem te verstaan gegeven dat het einde in zicht is. Nu komt de erectie hem voor als een onweerlegbaar bewijs van het tegendeel. Het gevoel van berusting, van je schikken in het onvermijdelijke, van je overgeven, dat gedweeë gedragspatroon dat bij de nadering van de dood schijnt te behoren, slaat om in radicaal, bijna vechtlustig ongelooft. ‘Ik weet het nog zo net niet.’ De zon schijnt fel in de kamer. Zweetdruppels verschijnen op zijn borstkas. ‘Zal ik de fan aanzetten?’ ‘Nee, zo is het goed.’

Ik ben met Eggie alleen. Nasje, zijn vrouw - hij is twee jaar geleden hertrouwd, hij in de zestig, zij even in de dertig - is Alexandra naar bed brengen.

‘Ik denk erover om een sappenfabriek te beginnen. Wat moeten we met Seven Up, Pepsi Cola, Coca Cola in dit land?’

We hebben hier toch van alles.' Hij begint plannen te ontvouwen. De machtige borstkas rijst en daalt. De scheurkalender wijst 28 oktober aan.

'Kan ik nog iets voor je doen?'

'Zoek alvast een goede boekhouder voor me. Een die me niet arm steelt.'

Ik voel me genomen. De dokter heeft me gezegd dat het nu ieder ogenblik kan aflopen en alles waarover hij denkt en praat straalt toekomst uit. Het hindert me, zonder dat ik precies kan aangeven waarom. Wil ik op de valreep diepere gedachten of uitspraken van hem horen, is een sappenfabriek te laag bij de grond? Ik moet me beheersen om niet te schreeuwen: 'Eggie jongen, je hebt misschien nog maar een paar dagen te leven, laat die sappenfabriek met rust, stel je in, bereid je voor op...' Op wat? Dat is het juist dat ik van hem horen wil. Hij heeft zijn ogen gesloten. Hij wil gaan slapen, denk ik, en sluip op mijn tenen de kamer uit.

Een uur na mijn bezoek is hij in coma geraakt. Nog diezelfde dag is hij gestorven. Ik ben de laatste persoon met wie hij heeft gesproken. Nasje vindt het jammer en zelfs gênant dat ze zijn laatste heldere ogenblikken niet heeft meegemaakt en wil van me weten of hij nog iets bijzonders heeft gezegd, een boodschap, een laatste wens.

'Nee, geen wens, een boodschap ook niet, hij heeft wel over jou en Alexandra gesproken, hij vond het hard dat hij jullie alleen moest achterlaten, hij heeft me gevraagd om jullie met raad en daad bij te staan.' Het zijn de geëigende woorden die hij gezegd zou kunnen hebben als hij niet door het evenement van vanmorgen zo in beslag genomen was geweest.

'Maak je geen zorgen. Ik heb het hem beloofd.'

'We staan er slecht voor. Ik weet het.'



Ze houdt zich flink. Ze vraagt me om aan het graf te spreken en de mensen namens haar en de familie te bedanken. 'We hebben niet zoals jij de gave van het woord.'

De begrafenis van Eggie is geen alledaagse gebeurtenis geworden. Honderden vrienden en bekenden lopen achter de lijkwagen. Langs de straten en op de stoepen onder de balkons staan overal mensen opgesteld, vol bewondering voor de lengte van de stoet. Voor iemand die nooit een openbare functie in de kolonie had vervuld is de stoet inderdaad indrukwekkend lang.

Op de hoek van de Dokter Nassylaan en de Rust en Vredestraat begint een groep vrouwen met witte hoofddoeken op te zingen. Een Hernhutterskerk lied: Waka boen wrokoman, waka boen wrokoman, i ben de na joe wroko getrouw - het ga je goed, werker, arbeider, je was in je werk getrouw. Mannen ontbloten hun hoofd, fietsers stappen af, de stad rouwt. 'And when the news came to the town, all the people came tumbling down.' Het zijn de woorden van een calypso, die Mighty Sparrow heeft gemaakt toen een geliefd persoon in zijn stad was gestorven. De melodie speelt door mijn hoofd, ik veer ervan op. De trage, drie kilometer lange tocht door de straten van Paramaribo, terwijl de zon nog niets van zijn kracht heeft verloren, doet me goed.

Het beeld dat ik straks van Eggie zal oproepen neemt vaste vorm aan. 'Beste Eggie.' De laatste keer dat ik hem zo heb toegesproken was op zijn zestigste verjaardag. Hoe lang is dat alweer geleden, drie jaar, vier jaar? 'Beste Eggie.' Ik heb het over onze vriendschap, die zich in de loop der jaren ontwikkeld en bestendig heeft, ik praat over zijn verblijf in Holland en zijn terugkeer naar Suriname, wat hij zich daarvan had voorgesteld en wat daarvan is terechtgekomen. Ik zeg dat

hij ergens een groot kind is gebleven met een groot ontvankelijk kinderhart en haal om dat te onderstrepen Rabindranath Tagore aan: *The Infant Heart*. Ik vermeld dat hij zich, zonder zichzelf te sparen en zonder zijn eigen belang in het oog te houden, telkens voor anderen heeft ingezet. Ik wijs op zijn grote kennis en eruditie, waarvan het hele Surinaamse volk heeft mogen profiteren. 'Jij was in je eentje een hele volksuniversiteit.' Ik wijs op zijn enthousiasme en inzet voor de reclassering, op het wantrouwen dat er eerst bestond en hoe hij ons ervan heeft overtuigd dat iedereen die in de gevangenis is geweest, een kans moet krijgen om zich te rehabiliteren. 'We weten allemaal,' zeg ik, 'dat het jou niet voor de wind is gegaan. Je plannen strandden omdat je je tijd vooruit was. Straks in het jaar 2000 zal een nieuwe generatie ervaren dat jij geen dagdromer, geen illusionist was, maar dat wij vandaag de dag nog niet toe waren aan jouw visie.'

Moeiteloos richt ik me nu eens tot hem en dan weer tot de belangstellenden, die zich rondom het graf in een kring hebben opgesteld. Ik sla hele hoofdstukken uit zijn leven over en toch slaag ik erin hem zodanig te belichten dat iedereen die hem heeft gekend zal moeten beamen: ja, zo was hij. Ik ben al ruim een kwartier aan het woord, ik merk dat ik de aandacht van het publiek heb en nu durf ik te zeggen, wat ik misschien anders niet gedaan zou hebben en wat als een soort apotheose zijn leven moet afsluiten: 'Dapper en stoïcijns ben je de dood tegemoet getreden. Het lichaam stond je niet langer in de weg, je was eindelijk vrij.'

Het is een oratorische climax, ik schrik er zelf van en kijk even om me heen om het effect op te nemen. Mijn blik valt op een magere, lichtbruine man die achter de kring van de omstanders op een grafsteen staat en vanuit die voordelige positie foto's aan het nemen is. Hij is de enige niet, er zijn

er meer die foto's nemen, en hij zou me waarschijnlijk niet eens zijn opgevallen, ware het niet dat het toestel dat hij recht op mij richt, de Leica is die een week geleden uit mijn huis aan de Waterkant is ontvreemd. Ik had zoals gewoonlijk, om wat van de koele middagbries op te vangen, de achterdeur van ons huis opengelaten. De dief moet het hebben geweten en is ongemerkt naar binnen geslopen. De Leica lag op een bank in de achtergalerij voor het grijpen.

De vlucht van mijn gedachten wordt afgeremd door het feit dat ik plotseling oog in oog met de dief sta. Dit is het toppunt, denk ik, en nog een foto van mij nemen ook! De vagebond staat maar een paar meter van mij vandaan, maar ik bevind mij in een onmogelijke situatie, ik moet blijven staan waar ik sta. Tevergeefs probeer ik de politieagent, die bij de ingang van de begraafplaats heen en weer dreuntelt, naderbij te wenken. De agent ziet mijn naar boven gerichte arm aan voor een bij mijn toespraak passend gebaar en reageert daar niet op.

Van mijn apropos gebracht besluit ik snel mijn rede met de gebruikelijke troostrijke woorden aan het adres van Nasje en de kleine Alexandra en wil mij vervolgens naar de politieagent reppen. Maar ook dat gaat zo maar niet. Eerst moet ik wachten tot het mijn beurt is om met een schop drie kluiten aarde op de kist te werpen en dan moet ik nog een onnoemelijk aantal handen schudden. 'Je had dominee moeten worden,' krijg ik wel tien keer te horen.

Als ik ten lange leste de politieagent heb bereikt, heeft de dief - dat kun je begrijpen - zich al lang uit de voeten gemaakt. Ik geef de agent een nauwkeurige beschrijving van de schurk. Kleur, kleding, lengte, omvang, enz. De agent noteert het allemaal en zegt dat hij al een vermoeden heeft wie het kan zijn. 'We kennen onze pappenheimers.' Ik twijfel er niet aan

dat hij de dief binnen de kortst mogelijke tijd zal weten op te sporen en verlaat als vrijwel laatste de begraafplaats.

Buiten wacht Eddie Leefmans me op en vraagt of ik met hem mee wil rijden. Bij hem thuis zetten we het op een drinken. Eddie is, nee was Eggies dokter. We halen episoden uit Eggies leven op, die in geen enkel opzicht lijken op de Eggie, die ik zo juist heb beschreven. 'Weet je nog?' 'Wat, ken je die niet?' 'Heeft Eggie je die nooit verteld?' Ik neem nog een slappe whisky, ga er speciaal voor zitten en doe Eggies manier van vertellen na.

'De oude heer Bucaille was gewoon iedere ochtend om vijf uur van huis te gaan en het huisje van nene Caro in de Combé te bezoeken. Hij tikte met zijn wandelstok tegen het raam, nene Caro riep "Soema de dape? - Wie is daar", hij antwoordde "Ik ben het," en dan maakte nene Caro de deur voor hem open. Om half acht 's morgens zat hij weer doodgemoedereerd op zijn hobbelstoel bij het raam, keek naar de schoolkinderen, las de tijdschriften uit de leestrommel en ging de deur niet meer uit. Tot hij op een ochtend in het huisje van nene Caro de laatste adem uitblies. Een dokter werd erbij gehaald en nene Caro moest vertellen wat er gebeurd was. "Mi ben prakseri na kon a de kon ma no go a ben go. - Ik dacht dat hij aan het komen was, maar hij was aan het gaan."

Eddie schudt van het lachen. 'Nee, die kende ik nog niet. Wat een oor had Eggie voor de taal van de mensen. Ik vind dat je heel mooi hebt gesproken. Maar waarom in godsnaam heb je dat stoïcijnse einde erbij gesleept? Hij had wel honderd jaar willen worden.'

Al vroeg in de ochtend gaat de telefoon. Het hoofdbureau van politie. Of ik even langs wil komen, ze hebben de dief. 'En de Leica?' 'U mag van geluk spreken, die was nog in zijn

bezit.' 'Mooi werk, ik kom zo!'

Hoe het in 's hemelsnaam mogelijk is begrijp ik niet, maar de man die de politie heeft aangehouden, is niet de man die ik bedoelde en ook de Leica is niet de mijne. De man beantwoordt wel aan het signalement dat ik heb gegeven, kleur, lengte, enz. Terwijl ik nog op het bureau ben en de man mijn verontschuldiging aanbied voor het ongerief dat ik hem ongewild heb bezorgd, belt een woedende redacteur van het dagblad *Suriname* op. Zijn fotograaf is in de uitoefening van zijn beroep door de politie aangehouden en de hele nacht in een van hun smerige cellen opgesloten. Of dat zomaar kan? 'Bij God en in Suriname is alles mogelijk.' Een voor zijn doen kort 'In Memoriam' zonder foto verschijnt die middag in de krant. De dief en de Leica blijven onvindbaar.

Een paar maanden later krijg ik een brief uit Holland. Gewoontegetrouw kijk ik naar de naam van de afzender. Die ontbreekt. Het poststempel vermeld Tilburg. Ik ken geen sterveling in die roomse stad en maak ongeïnteresseerd de enveloppe open. Een brief en een foto zitten erin. Een foto van mij aan het graf met mijn rechterarm omhoog. Je moet maar durven. De brief luidt als volgt:

Meester,

Toen ik uit de gevangenis kwam heeft oom Eggie me geholpen om een eigen zaak te beginnen. Messen en scharen slijpen. Hij heeft het allemaal voor mij uitgerekend. Er zat brood in. Die voortdurende import is nergens voor nodig vond hij. Maar de mensen kochten liever nieuwe messen en scharen dan dat ze de oude lieten slijpen. Zodoende heb ik oom het geleende geld niet kunnen terugbetalen. Omdat ik het hem op mijn woord van eer had beloofd, ben ik weer met stelen begonnen.

Zodoende. In Holland wil ik een nieuw leven beginnen.

De brief is niet ondertekend. Ik laat Nasje de brief lezen en toon haar de foto. Ze zegt dat ze denkt dat ze weet wie die jongen is.

‘Wie dan?’ vraag ik.

‘Het is een van die jongens aan wie Eggie geld heeft geleend om voor zichzelf te beginnen. Hij is een paar keer bij ons langs gekomen. Hij was niet onsympathiek... Mag ik de foto hebben?’

‘Houd hem maar, wat moet ik ermee?’

Na een poosje zegt ze me dat ze nog altijd het gevoel heeft dat ik iets voor haar achterhoud, dat ik haar niet verteld heb wat Eggie me die laatste ochtend heeft toevertrouwd. Ze is nog jong, ze ziet er goed uit, ze zal zeker hertrouwen. Het heeft geen zin er nog langer omheen te draaien. Ik vertel haar dat Eggie die ochtend een erectie heeft gehad. ‘Dat is toch heel gewoon. Moet je daar zo geheimzinnig over doen. En wat nog meer?’

En wat nog meer? Is dat niet voldoende? ‘Iets over een sappenfabriek, die hij wou beginnen. Bedoel je dat?’

‘Nee, laat maar.’

Ik sip langzaam aan de rum-cola die ze me heeft gebracht. Nu hij er niet meer is, heeft de kamer geen sfeer meer. De boekenkast is een overbodige luxe geworden. Ik voel al aankomen dat ik hier niet zo vaak zal terugkomen. Wat voor een vriend ben ik eigenlijk? Eggie is pas drie maanden dood en nu al denk ik erover om me geleidelijk terug te trekken. Vanwege de sfeer. Wat is sfeer dan precies, met welk zintuig neem je sfeer waar? Was Eggie, die altijd een wakaman is geweest, dan zo'n huiselijke sfeermaker? Nee toch zeker. Als je naar een woord zoekt dat bij hem past, zul je nooit naar

het woord gezellig grijpen. Suriname is nu eenmaal geen land van het knusse binnenhuis, van gezellig schemeren. Een slaapkamer, een keuken, een eetkamer, een balkon of een veranda, dat is het zo'n beetje.

Als Nasje me zegt dat ze naar Holland wil om te studeren, juich ik dat toe, ook al heb ik geen idee wat zij onder studeren verstaat. 'Mooi zo,' hoor ik mezelf denken, 'dan ben je op een goedkope manier van haar af.' 'Hoezo,' zegt een tegenstem, 'ze weet toch zelf wel wat goed voor haar is, wat voor toekomst heeft ze in dit land?' Ik beloof haar te helpen met de voorbereidselen van de reis. Er moet nog heel wat worden geregeld.

Op de fiets naar huis blijft de vraag me bezighouden wat ze met 'wat nog meer?' kan hebben bedoeld. Een drama dat nooit aan de oppervlakte is gekomen, een donker vermoeden? Ze heeft geprobeerd uit te vissen of Eggie op het allerlaatst iets daarvan heeft laten doorschemeren. Ik haal me de scène van die laatste ochtend weer voor de geest. Nee, niets, totaal niets.

Ik breng haar naar Zanderij, het vliegveld. Het is er stampvol. Met moeite bemachtig ik een ijsje voor Alexandra. 'Dag Nasje. Je weet wat ik Eggie heb beloofd.'

Binnen een jaar, nog eerder dan ik had voorzien, is ze hertrouwd. In Tilburg. Met de man van de foto. 'Als je naar Holland komt moet je ons zeker komen opzoeken,' schreef Nasje, 'er staat al een kleine Alexander op stapel.'

Zodoende.

## **De ziekte van Anna Printemps**



'Ik was bang voor de kou en de Vecht.' Meer kregen we niet uit Anna Printemps als we haar vroegen wat haar toch had bewogen om binnen zes maanden weer naar Suriname terug te keren. Het was duidelijk dat achter deze orakeltaal een diep geheim verscholen lag. De kou, nog tot daar aan toe, dat Holland koud is was een afschrikwekkend gegeven, dat alleen met ijzeren doorzettingsvermogen was te weerstaan, maar de Vecht? Wij, die de MULO hadden doorlopen, wisten dat de Vecht een rivier was, waaraan in vroeger tijden heerlijke landhuizen waren verrezen, maar daar bleef het ook bij. Er moet zich in de winter van 1949 iets hebben afgespeeld in een landhuis daar aan de rivier, een spookgeschiedenis, een liefdesdrama, fantaseerde Rudie Landkoer, de meest belezene van ons groepje. Hij had het dit keer niet ver mis.

Anna had in het atelier van Karel Rozemond, een schilder die in Nichtevoorde aan de Vecht woonde, een paar weken geposeerd. Hij had haar op een feestje leren kennen bij een al wat oudere Amsterdamse schilderes, wier huis, haard en bed, naar men zei, een gastvrij onderkomen boden aan Westindische negers. Anna was nog maar pas met de boot in Nederland aangekomen, had nog geen werk, woonde bij een tante in en snakte ernaar het grootse leven in Europa te leren kennen. Dat zat haar niet mee, tante was vroom en bewoog zich het liefst in kerkelijke kringen. 'Als we zuinig zijn,' had tante gezegd, 'dan kunnen we van de zomer met een groep naar Lourdes.' Nu was Lourdes wel het allerlaatste waar Anna naar verlangde, gezond van lijf en leden gruwde ze bij de gedachte dat ze zich met al die zieken en mismaakten in het water moest laten onderdompelen. Toen dan ook een kennis van tante, een tekenleraar, haar vroeg om mee te gaan naar een feestje, en tante, omdat het zo'n nette man was, daar geen bezwaar

tegen had, hapte ze gretig toe. Harvey beloofde tante dat hij haar weer veilig thuis zou brengen.

Op weg naar het feest vertelde hij Anna dat ze daar behalve landgenoten ook kunstenaars zou ontmoeten. 'Dat is weer een heel ander slag volk,' legde hij uit. 'Ze denken dat wij in Suriname een heel eigen cultuur hebben en dat we bang zijn dat die door aanraking met Europa zal worden bedorven. Ze weten niet dat dat al lang is gebeurd, dat we zijn uitgehold, lege kalebassen, die naar Europa komen om weer gevuld te worden.' Anna liet die woordenvloed gedwee over zich komen. Aan kunst had ze in haar leven nog nooit gedaan, piano- of vioolles had ze niet gekregen, op school had ze braaf kruiken en kubussen getekend zonder in het arceren van de vlakken uit te blinken, en bij het zingen van de liedjes uit 'Kun je nog zingen, zing dan mee' was haar stem de juffrouw nooit opgevallen. Ze voelde instinctief aan dat ze in dit voor haar onbekende milieu beter kon luisteren dan praten. Maar eenmaal binnen kon ze alle voorzichtigheid laten varen, de gastvrouw ontving haar hartelijk, zei dat ze zich thuis moest voelen en stelde haar voor aan een paar heren, die om haar heen stonden. 'Dit is Anna, een Surinaamse schone, is ze niet goddelijk?' Voor ze nog goed en wel had rondgekeken stond ze al op de dansvloer. Op de muziek van René Woiski ontspande ze zich, het swingen op het ritme ging moeiteloos en deed de lijn van haar lichaam goed uitkomen.

Het was al ruimschoots middernacht toen een heer, met wie ze nog geen kennis had gemaakt, naar haar toe kwam en haar vroeg of ze voor hem wilde poseren. Ze had tijdens het dansen wel gemerkt dat hij haar met zijn ogen volgde en ze vroeg zich af waarom hij niet met haar wilde dansen. En nu ineens, zonder uitleg of inleiding, overviel hij haar met zijn aanbod. Het kan aan het late uur en de rum-cola hebben

gelegen, maar hoe dan ook, de man met de volgogen boeide haar en zonder er goed bij na te denken had ze in een eerste plotselinge opwelling ja gezegd. Karel, zo heette hij, gaf haar zijn adres in Nichtevoorde aan de Vecht, vertelde haar hoe ze er met de bus kon komen en noemde het bedrag dat ze per uur ging verdienen. Verder weidde hij er niet over uit, ook niet toen ze samen gingen dansen. Anna van haar kant hield zich groot en deed alsof het voor haar de gewoonste zaak van de wereld was.

Bij het naar huis gaan merkte Harvey op: 'Karel is in jou geïnteresseerd.'

'Hij heeft me gevraagd of ik voor hem wil poseren.'

'En wat heb je gezegd?'

'Ik heb ja gezegd. Zo kom ik tenminste het huis uit. Maar wat wil hij precies van me?'

'Kom nou.'

Nadat Harvey het haar had uitgelegd was haar eerste reactie: dat doe ik niet. Hij moest al zijn didactische gaven aanwenden om haar ervan te overtuigen dat in de wereld van zijn artiestenvrienden modelstaan heel normaal is. Hij noemde als voorbeeld een van zijn kwekelingen die al verloofd was en die 's avonds twee keer per week voor een tekenles poseerde.

'Vindt haar vriend dat goed?'

'Ja natuurlijk. Wij in Suriname zijn meer dan vijftig jaar achter. We worden met bidprentjes opgevoed. Zeg maar aan tante dat je bij een reclameschilder gaat werken, iets bruins, kwattarepen, zonnecrème, het maakt niet uit wat.'

'Ik weet het nog niet.'

Dagenlang heeft de beslissing aan een zijden draad gehangen. Eerst na de zondagochtenddienst, toen de pastoor het over kinderzegen en vrouwelijke kuisheid had, besloot ze dat ze zou gaan. Voor een meisje, dat bij de soeurs was grootgebracht,

dat zelfs bij het baden een hemd had moeten aanhouden, was de stap die ze ging doen ontstellend groot. Het betekende niet meer of minder dan een gebaar van verzet, van rebellie, al zag ze de reikwijdte daarvan nog niet in en wist ze nog niet wat dat van haar zou vergen. Om enig zicht te krijgen op wat van een model kon worden verwacht besloot ze, op aanraden van Harvey, die zondagmiddag naar het Rijksmuseum te gaan. Het was voor het eerst van haar leven dat ze in een museum was en het kwam haar voor dat ze zich in een soort doolhof bevond. Toch wilde ze het doen voorkomen alsof ze er al vaker was geweest. Ze vroeg dus niets aan de mannen in uniform, die met spottende blikken de onwennigheid van haar gezicht aflazen. Om aan die blikken, die haar onzeker maakten, te ontkomen sloot ze zich aan bij een groep, die, begeleid door een gids, een ruime zaal inging en daar voor een levensgroot schilderij bleef staan. De Nachtwacht van Rembrandt, hoorde ze de gids zeggen. Al was dat niet hetgeen haar naar het Rijksmuseum had gelokt, toch gaf dit schilderij haar het gevoel van zekerheid en houvast terug. Rembrandt van Rijn en de Nachtwacht, het waren de namen die ze zich van de schoolbanken herinnerde. Het schonk haar de moed om in haar eentje verder op speurtocht te gaan. Lang bleef ze voor een liggende Venus staan. Ze nam nauwkeurig in zich op hoe die, relaxend op een kussen, met de linkerhand losjes het puntje van een laken vasthoudt en daarmee haar schaamdeel bedekt. Tot haar geruststelling vond ze dat camouflerende gebaar telkens terug bij andere naaktmodellen, al was het soms behelpen met een takje bladeren.

Met die voorkennis gewapend meldde ze zich op maandagochtend precies om elf uur bij het huis van Karel in Nichtevoorde. Karel deed zelf open, hielp haar uit haar jas en liep haar voor naar het atelier. De vreemde lucht van terpentijn

en verf was het eerste dat tot haar doordrong toen ze een ruime, nogal rommelige kamer betrad. Toch was die indruk eerder het resultaat van een bepaald soort ordening die de schilder had aangebracht, dan van het lukraak en chaotisch tegen elkaar stapelen van schilderijen, tafels, beelden en Afrikaanse maskers. Anna zag meteen dat het bed of de bank waarop ze, naar ze veronderstelde, zou moeten liggen ontbrak. Ze had de op een kussen steunende houding thuis - bij tante - ettelijke malen geprobeerd en was nu zover dat ze de liggende Venus aardig zou kunnen nabootsen. Voor alle zekerheid had ze een royale kanten zakdoek meegebracht.

Het poseren was haar gemakkelijker afgegaan dan ze had gedacht. Ze had zich achter een gordijn uitgetkleed, haar spullen netjes opgevouwen en op een van de vele tafels gelegd en was met haar zakdoek voor haar schaamdeel blijven staan wachten op wat er komen ging. Karel had, toen het wel erg lang duurde, het gordijn opzij geschoven. 'Doe toch niet zo mal,' had hij gezegd, 'dat kan je geen half uur volhouden. Kom maar even bij de kachel staan om je op te warmen. Ik heb hem speciaal voor jou hoog opgestookt.' Beseffend dat ze het nog nooit eerder had gedaan gaf hij haar duidelijke instructies hoe ze zich moest opstellen. Hij wilde haar van achteren schilderen in een licht gebogen houding, zodat haar rug, haar billen en de achterkant van haar dijen een boog zouden vormen, een donkerbruine, heuvelachtige welving tegen een glanzend witte muur. 'Ontspannen, ontspannen,' zei hij steeds maar.

In die positie heeft Anna vijf weken lang iedere middag, op de voor de kerk bestemde zondag na, voor hem geposeerd. Hij deed voor haar open, ontdeed haar van haar jas, wachtte rustig tot ze van achter het gordijn te voorschijn kwam, haar handen bij de kachel had verwarmd en dan de verlangde

boogstand had ingenomen. Op doek na doek heeft hij haar in deze houding vastgelegd, zonder gezicht, als een onderdeel van een lichaam dat niet opriep om herkend en erkend te worden, een abstractie, een boog. Als hij haar een enkele keer meenam naar een atelier van een vriend of een galerie, waar een tentoonstelling werd gehouden, verbaasde zij zich erover dat de naakten, die ze daar zag, als vrouw herkenbaar waren, met haar, borsten, uitdrukking, ziel. Wat ze dan voelde kon ze niet goed onder woorden brengen, maar het stapelde zich in haar binnenste op, steen na steen, last na last, loodzwaar op den duur. Tot ze het niet meer uithield en op een middag na de sessie, terwijl Karel goedkeurend naar zijn werkstuk keek, uitriep: 'Ben ik dat?' en hysterisch begon te huilen. 'Is dat alles wat je in me ziet? Je wil me niet zien, ik ben niets, ik stel niets voor, ik haat je, ik haat je.'

Niet lang nadat ze in Suriname terug was, is Anna met een veertig jaar oudere, gepensioneerde weduwnaar getrouwd, bij wie de eerste verschijnselen van de ziekte van Parkinson zich al aankondigden. Het huwelijk is, zoals ook in de bedoeling lag, kinderloos gebleven. Anna heeft haar man met grote toewijding verzorgd. Op haar leven viel niets aan te merken, door haar gereserveerde manier van doen hield ze de jongemannen, die het waagden haar te benaderen, op een afstand. Het dag en nacht klaarstaan, het totale afzweren van iedere vorm van afleiding werd zelfs haar man teveel.

'Waarom ga je niet eens een dag naar buiten, naar plantage, naar Kwatta, naar Carolina? Zuster Dompig van het Groene Kruis kan die ene dag me wel helpen.'

Hij sprak tot dovemansoren. Ze wilde niets liever dan zich uitsloven, doodmoe, met te weinig slaap, kringen onder de ogen, zichzelf wegcijferen. 'Ze vergt teveel van zichzelf,' zei

zuster Dompig tegen de dokter, 'ze houdt het nooit vol.' Anna weigerde om haar man in een ziekenhuis te doen opnemen. Tot het laatst toe heeft ze alles wat in haar vermogen lag gedaan om zijn lijden te verlichten. Hoezeer deze onbaatzuchtige houding ook te prijzen was, toch had men menselijkerwijze mogen verwachten, dat, gelet op het grote leeftijdsverschil tussen de echtelieden, de normale levenslust weer bij haar zou uitbotten. Maar het tegendeel was het geval. Ze keerde steeds meer tot zichzelf in, de bureu meenden lange alleenspraken te horen, ze kwam dagenlang het huis nauwelijks uit, de huisdieren, twee katten en een hond, had ze weggedaan. Toen het huis twee dagen gesloten bleef, waarschuwden de bureu de politie. Die opende de deur en vond Anna naakt en bewegingloos op de grond liggen. Een kanten zakdoek bedekte haar vrouwelijkheid. De stadsgeneesheer, die erbij werd gehaald en geen lichamelijke afwijkingen constateerde, adviseerde opname in 's Lands Psychiatrische Inrichting.

In de apathische toestand waarin ze verkeerde trad zelfs na maanden geen verbetering op. Ze bemoeide zich niet met de andere patiënten, ze zat meestal uren wezenloos voor zich uit te staren en kon of wilde, ook in heldere momenten waarin ze scheen te beseffen wat er met haar aan de hand was, op geen enkele wijze iets loslaten dat verband hield met haar verleden. Pogingen van de psychiater om haar onder hypnose over vermoedelijke traumatische ervaringen te doen praten leverden geen resultaat op. Ze scheen zich volledig te hebben geschikt in wat zij als haar lot ervoer en verleende geen enkele medewerking aan therapieën, die tot haar genezing zouden kunnen bijdragen.

In 1958 besloot het bureau van STICUSA, de Stichting Culturele Samenwerking Nederland, Suriname en de Nederlandse Antil-

len, om een overzichtstentoonstelling van het werk van Karel Rozemond in Suriname te organiseren. Karel, nog altijd wonend en werkend te Nichtevoorde, had ook buiten de landsgrenzen een zekere bekendheid gekregen. Zoals zovele van zijn tijdgenoten was hij van het abstracte overgegaan op het neo-figuratieve. Het bijzondere daarbij was dat hij vrouwenfiguren schilderde met een wonderlijke, bijna angstaanjagende precisie, maar zonder er iets aan toe te voegen, dat op karakterstructuur of eigen innerlijk zou kunnen wijzen. Zijn naakten hadden alle vrouwelijke vormen, de spieren, de welvingen, het haar, wat eraan ontbrak was wat je de ziel zou kunnen noemen. In dit volstrekt onbewogen weergeven van de werkelijkheid hield de werkelijkheid op werkelijkheid te zijn. 'Het lijkt wel of hij de erotiek heeft gemummificeerd,' had een critica in *De Groene* geschreven. 'Het einde van de wereld. Procreatie is uitgesloten.'

In de zaal van het Cultureel Centrum Suriname aan de Gravenstraat hingen vierendertig van zijn schilderijen aan de muren. Een paar uit zijn vroegere abstracte periode gaven aan hoe zijn ontwikkeling was verlopen. Karel had zelf de tentoonstelling mogen inrichten. Het was voor het eerst dat er in Suriname een groot aantal naaktschilderijen werd getoond. Het bestuur van het CCS beschouwde daarom deze tentoonstelling als een revolutionaire daad en wachtte lichtelijk nerveus de reacties af. De beduchtheid van het bestuur bleek nergens op te berusten. Niemand, zelfs de gevreesde pater Andreas niet, scheen zich aan de schilderijen te stoten. De opwinding, waar min of meer op was gerekend, bleef uit. Zo er al van een revolutie sprake was, dan was het in ieder geval een geruisloze revolutie.

De deining, zo er al van deining sprake was, ontging Karel. Na de geslaagde opening van de expositie had hij alle tijd



voor zichzelf. Hij had al bij een paar kunstbroeders geïnformeerd naar Anna Printemps, maar veel wijzer was hij niet geworden. Anna ging nooit uit, ze kenden haar niet, hadden nooit van haar gehoord. Een dokter, die in het bestuur van het CCS zat, wist iets meer van haar af. Ze was met een oudere man getrouwd en na diens dood in het LPI opgenomen. Wat er met haar aan de hand was, wist hij niet. Karel, geschokt door dit nieuws, nam telefonisch contact op met de directeur van de inrichting, vertelde hem wie hij was en wie hij zocht. De directeur luisterde geïnteresseerd en nodigde hem uit om de volgende dag, zo tegen vier uur in de middag, maar eens langs te komen. 'U moet er niet van uitgaan dat zij u zal herkennen,' zei hij nog.

Karel heeft het gevoel dat hij het feestterrein van een jubilerende voetbalvereniging betreedt. In met palmladeren afgedekte kraampjes worden allerlei lekkere hapjes op een houtskoolvuur klaargemaakt. Kleurige zoetigheden prijken in stopflessen. In een kraampje, met het bizarre opschrift 'Cholerabazaar', worden talrijke voorwerpen van huisvuil, zoals speldenkussens, inktlappen, portretlijsten en nog veel meer te koop aangeboden. Moeders en kinderen wandelen door de lanen, doen zich tegoed aan een ijsje, zetten een fles limonade aan de mond. Er is een grabbelton, een grote wastobbe vol zaagsel, waaruit men, tegen betaling van een dubbeltje, één van de daarin verstopte snuisterijen kan vissen. Karel geeft een gulden aan de dame die bij de tobbe zit en hem aanroept, maar loopt zonder zijn geluk te beproeven door naar de grote dansvlonder, die klaarblijkelijk het centrum van het feest is. Een bandje speelt, tientallen danslustigen verdringen zich op de dansvloer. Men wijst hem de directeur aan, die met zijn dikke buik op een Chinese geluksgod lijkt en voldaan staat toe te kijken hoe

plezierig het allemaal verloopt. Patiënten dansen met de gasten en met de verplegers/verpleegsters. Aan de kleding valt voor een buitenstaander niet uit te maken wie patiënt is en wie niet, men kan hoogstens proberen dat van de gezichten, de grimassen en de hoekige bewegingen af te lezen. Soms, als de muziek ophoudt, gaat er eentje in zijn eentje met dansen door en oogst dan een daverend applaus.

Karel stapt op de directeur af en wil zich voorstellen. 'Dat is niet nodig,' lacht de directeur, 'ik was bij de opening.' 'Daar staat ze,' en hij wijst op een vrouw met lang loshangend haar in een gebloemde jurk, die tot over haar knieën reikt. 'Sleept u haar maar mee naar de dansvloer.'

Karel gaat naar Anna toe en zegt tegen haar dat hij met haar wil dansen. Ze vindt het goed, ze beginnen te dansen. Hij gaat ervan uit dat ze hem niet heeft herkend, ze geeft tenminste geen enkel teken van herkenning, het is ook al zoveel jaar geleden, hij was toen nog een slanke jongeman en van zijn weelderige haardos is niet zoveel meer over. Ze dansen, hij moet als de band non-stop doorgaat ervan huijgen, zij heeft al die tijd een beate glimlach op haar gezicht, maar zegt geen woord. Als de band eindelijk ophoudt met spelen zegt hij: 'Anna, weet je wel wie ik ben? Ik ben Karel, Karel uit Nichtevoorde aan de Vecht.'

Hij had het niet moeten doen. Anna begint te krijsen. Ze gaat languit op de grond liggen, spuug druipt uit haar mond, ze trappelt met haar benen. Twee verplegers, die zo net nog aan het dansen waren, komen op haar af, pakken haar stevig bij de armen vast en voeren haar weg. Karel gaat naar de directeur en vertelt hem wat er is gebeurd.

'Hoe lang blijft u nog in Suriname? Kunt u morgen op mijn spreekuur komen?'  
Het gesprek op het spreekuur duurt niet lang. In een paar

minuten heeft Karel de directeur geschetst hoe hij Anna heeft leren kennen en dat ze wekenlang voor hem op zijn atelier in Nichtevoorde heeft geposeerd. Ineens, zonder dat er een meningsverschil aan vooraf was gegaan, wilde ze niet meer. Om voor hem onbegrijpelijke redenen voelde ze zich door hem vernederd, gekwetst. De werksituatie, een andere situatie bestond er tussen hen niet, eindigde met een hysterische uitbarsting van haar kant. Ze is vertrokken en heeft nooit meer iets van zich laten horen.

De directeur spreekt met hem af dat hij Anna naar de tentoonstelling zal meenemen om te zien hoe zij daarop reageert. Als het zover is zijn er maar een paar bezoekers in de zaal. Het gedrag van Anna valt in geen enkel opzicht op. Ze loopt met de bekende beate glimlach langs de schilderijen alsof ze haar hele leven gewend was om de galeries in Europa te frequenteren. Voor het ene schilderij blijft ze wat langer staan dan voor het andere, ze doet nu eens een paar stappen naar voren, dan weer naar achteren en bekijkt het velletje papier waarop de titel en de prijs van het schilderij vermeld staan. Dan drentelt ze verder tot een schilderij weer haar speciale aandacht trekt. Nu staat ze voor Boog IV. De directeur en Karel kijken op een afstand vol spanning toe. Ze blijft er lang voor staan, het schilderij houdt haar in zijn greep. Ze kijkt naar het papier en leest daar: Boog IV N.T.K. Begrijpt ze wat N.T.K. wil zeggen? Ja, ze begrijpt het. Ze begint zachtjes te huilen. De directeur en Karel gaan naar haar toe. 'Jij bent Karel,' zegt ze. 'Karel uit Nichtevoorde aan de Vecht. Weet je wel wie ik ben?'

'Ja, natuurlijk,' zegt Karel, 'jij bent Anna Printemps.' Hij geeft haar een arm. Zo lopen ze gearmd naar de auto die voorstaat. Met z'n drieën rijden ze naar de cultuurtuin waar het gesticht is gelegen. Als ze zijn uitgestapt geeft ze hem

een o zo lichte tik tegen zijn gulp, slaat haar armen om zijn hals, geeft hem een zoen en holt schaterend weg in de richting van haar paviljoen. Karel staat even bedremmeld te kijken, dan gaat hem een licht op. Hij wil haar achterna. De directeur houdt hem tegen.

‘Maar ziet u dan niet...’

‘Dat ze de kwellingen die ze zichzelf heeft opgelegd niet langer wil ondergaan.’

‘Ik vraag me af of dat hele idee van een tentoonstelling in Suriname, waar ik niets te zoeken had, niet alleen maar een voorwendsel is geweest om een glimp van haar op te vangen. Ik heb, daar kom ik nu pas achter, heel wat goed te maken.’

‘Mijn waarde vriend, u kunt straks weer rustig naar Holland vertrekken. Anna Printemps heeft ons, ik bedoel u en mij, niet langer nodig.’

## Verantwoording

Van de elf verhalen die in deze bundel zijn samengebracht, werden er vier eerder gepubliceerd, te weten *Interview* (New Foundland 3/1982), *Een visioen van schoonheid* (De Man 9/1987), *Noblesse oblige* (De Gids 4-5/1987) en *De geest van Boni* (De Volkskrant 30/8/1986).

Met uitzondering van *Interview* werden alle verhalen geschreven in 1986 en 1987.